

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC SUCEAVA

Raport preliminar asupra săpăturilor din campania anului 1955

CERCETĂRILE arheologice complexe din cuprinsul centrului feudal de la Suceava au fost continuate în cursul acestei campanii pe baza unui plan de lucru care urmărea în primul rind restabilirea contactului cu liniile mari ale planului inițial¹. Ținând seama de extinderea mare pe care săpăturile o căpătaseră în ultimii ani, s-a socotit necesar să se procedeze la o verificare, analiză în ansamblu și fixare pe cât posibil definitivă a rezultatelor înregistrate până în prezent, pentru ca în felul acesta să se obțină temeiurile științifice ale unei orientări juste a viitoarelor lucrări. S-a stabilit ca acestea din urmă să aibă drept țel ultim formularea, pe baza analizei minuțioase și a combinării observațiilor și datelor arheologice mijlocite de săpături, a unor cât mai precis și judicios întemeiate concluzii sau ipoteze de ordin istoric.

Este de la sine înțeles că urmărirea unor astfel de scopuri nu se poate face decît prin considerarea ansamblului de monumente arheologice existente în complexul Suceava, pornindu-se de la cunoscut la necunoscut, procedîndu-se în ritmul și pe linia impusă de problemele înseși și acordîndu-se analizei și sintezei arheologice rolul fundamental care îi revine.

În lumina acestor puncte de vedere s-a dovedit necesar ca săpăturile să se dezvolte, pe cât posibil, pe linia unei strînse legături problematice și a valorificării cât mai sistematice a experienței cîștigate. În felul acesta, consecința inevitabilă a renunțării la descoperiri și rezultate întîmplătoare sau izolate, parțiale, chiar de caracter «senzațional», a fost acceptată de colectiv ca o obligație a metodei de cercetare științifică, specifică unor astfel de lucrări.

După cum va reieși din dările de seamă succinte care urmează, constatările făcute sînt de natură a justifica punctele de vedere care au dirijat activitatea șantierului în cursul campaniei asupra căreia se referă.

Astfel, platoul din fața Cetății de Scaun s-a dovedit a reprezenta un obiectiv a cărui cercetare nu poate fi socotită nici pe departe încheiată sau măcar suficientă. Rolul complex și variat, după epoci, pe care acest loc l-a jucat în strînsă legătură cu funcțiunile cetății, începe de abia acum să se contureze mai clar, după ce întînderea, succesiunea și cronologia diferitelor pavaje, șanțuri de asediu etc., au fost conturate mai precis prin atente cercetări stratigrafice și topografice, și după ce descoperirea noilor complexe de clădiri din sectorul central și cel denumit B a adus la lumină aspecte noi ale funcțiunii platoului și ale raportului său cu cetatea — punîndu-ne totodată în situația de a obține

¹ Conducerea lucrărilor a fost reluată, din însărcinarea Academiei R.P.R., de către prof. Ion Nestor. Pe șantier a lucrat un colectiv al cărui nucleu este format din tinerii cercetători care s-au format și au colaborat la săpăturile din acest loc încă de la începerea lor în 1951. Colectivul a fost alcătuit astfel: conf. univ. Barbu Climpina (responsabil adjunct pentru problemele de istorie), Alexan-

drescu Alexandrina, Andronic Al., Bold Em., Constantinescu N., Diaconu Gh., Martinovici T., Pr. Mătasă C., Matei M., Morintz S., Nicolescu C., Olteanu Șt., Vasilescu Al., (membri în colectiv); Batallî Ion, Boțescu D., Creneșcu E., Heitel R., Henegaru A., Nicoreșcu M., Novac V., Panait P., Popa B. R., Popa R., Popescu M., Teodorescu V., Zamoșteanu M. (studenți).

date aproape neașteptat de ample și clare asupra arhitecturii civile din secolul al XV-lea. Restringerea activității în sectorul cimitirului din secolele XV-XVI din marginea de SV a cîmpului a fost o consecință directă a reluării studiului atent al urmelor arheologice complexe de pe platou. Doar verificarea de la « drumul » de piatră din acel punct a îngăduit să se evoce și să se precizeze problema elementelor de fortificații înaintate care traversează această porțiune a platoului — și vor trebui studiate în viitor cu toată atenția pe care o merită. Tranșea D₁ (1952) urmează așadar să facă mai departe — o vreme — funcțiunea de popas și de haltă de reflecție în pragul cercetării acestor probleme.

În ceea ce privește Cetatea de Scaun ea însăși, redeschiderea și analizarea din nou a uneia din secțiunile deschise peste șanțul de apărare (B XIII) s-au dovedit, după cum se poate constata din relatarea respectivă, utile și necesare. Secțiunile practicate transversal pe șanțul mare de apărare (II) au dat și vor da rezultate importante pentru reconstituirea istorică a dezvoltării și rolului cetății, numai în măsura în care executarea lor ține seama de ansamblul indiciilor deja obținute și se face cu experiența și atenția cuvenite.

Din aceste considerente — și trăgînd învățăminte din unele greșeli făcute — sectorul *Poarta* de pe Cîmpul Șanțurilor a fost sistat pentru moment, pentru a se crea în prealabil posibilitatea unei legări a lui de restul monumentelor de pe platou. Se creează în felul acesta condițiile metodologice necesare ale abordării juste a complexului clădit al cetății propriu-zise și al intrării ei.

Cercetările din oraș — din aria orașului actual și totodată a tirgului feudal Suceava — au trebuit și vor mai trebui încă o vreme să se facă în mare parte în funcție de activitatea constructivă de astăzi, foarte intensă în ultimii ani. Cu toate dificultățile ce stau în calea acestor cercetări, în condițiile existente, șantierul a ținut să acorde atenția cuvenită nu numai resturilor arheologice ce se semnalează sporadic în diferite puncte unde se ridică noi clădiri, dar și continuării cercetării complexului de clădiri civile de lângă Liceul teoretic de fete, unde rezultatele obținute și preciziile stratigrafice, care s-au putut face, au răsplătit eforturile echipei ce a lucrat acolo. Tirgul feudal Suceava, cu începuturile lui din secolul al XIV-lea, începe a prinde viață, atît din punct de vedere al întinderii sale topografice, cit și structural și evolutiv.

Cercetarea complexului de la Curtea Domnească a trebuit să fie întreruptă, pînă la clarificarea situației terenurilor respective și pînă la asigurarea condițiilor de lucru, pe de o parte, de conservare a monumentelor ce urmează a se degaja, pe de alta. O deficiență a lucrărilor din sectorul *oraș* este aceea că — deși planul prevedea acest lucru — nu s-a încheiat cercetarea bisericii descoperite la punctul Șipot. Deschiderea săpăturilor în acest punct nu a fost suficient studiată, ca oportunitate și perspectivă, la vremea ei.

Pe baza studiilor prelininare, de informație documentară și de teren, s-a abordat — deocamdată doar informativ — problema șanțului de apărare a *tirgului*. Ea va fi continuată în măsura posibilităților și în strînsă legătură cu cercetarea ansamblului, în campaniile viitoare.

În ceea ce privește *Cetatea de Apus*, descoperită în campania anului 1952, din raportul ce urmează se desprinde cu toată limpezimea faptul că problemele puse de acest monument trebuie și pot fi rezolvate printr-o analiză și completare atentă a situațiilor deja constatate acolo. Se va remarca, socotim, pasul înainte făcut în definitivarea observațiilor stratigrafice, în elucidarea articulării diferitelor elemente ale construcțiilor și în îngustarea cîmpului de pendulare a ipotezelor referitoare la terminarea sau neterminarea, folosirea sau nefolosirea acestei cetăți. Fără a da acestei anticipări un caracter absolut — pe care ea nu-l poate avea într-o astfel de materie — este de sperat că în cursul campaniei din anul 1956 cercetarea acestui monument se va putea încheia prin rezolvarea tuturor problemelor care pot fi lămurite acolo pe cale arheologică. Este oportun să se atragă atenția asupra confirmării stratigrafice, în sectorul cuptoarelor de ars var din fața acestei

cetăți, a coexistenței în secolul al XIV-lea a ceramicii rurale de factură și tradiție « prefeudală » cu cea de tip feudal — urban sau de curte. Cercetarea extrem de minuțioasă și atentă a stratificării, foarte telescopate în parte, din aria cu vetre din fața gurii cuptoarelor, reprezintă una din operațiile de cercetare arheologică în teren, executate la Suceava, dintre cele mai valoroase, nu numai ca metodă, dar și ca rezultate. Ea își are echivalentul în operația corespunzătoare din sectorul pavajelor de pe Cîmpul Șanțurilor — și există toate condițiile și perspectivele să i se alăture și studiarea construcțiilor din sectorul B de pe același platou.

Șantierul Suceava a mai primit și executat, în campania anului 1955, și o serie de sarcini suplimentare. Asupra lucrărilor de la Putna, Probora și Slatina re publică rapoarte deosebite. Aici se referă doar asupra lucrărilor de completare și control executate la Piatra Neamț. După cum se va vedea, s-a pus accentul pe de o parte pe clarificarea situației stratigrafice din preajma porțiunii de clădire scoasă la iveală în anii precedenți și pe încercarea de a se identifica prin sondaje circuitul zidului de incintă. Socotim că pentru moment, pînă cînd vor fi disponibile mai multe cadre de arheologi pregătiți în astfel de lucrări și mijloace materiale corespunzătoare, complexul aici în discuție de la Piatra Neamț trebuie să constituie o preocupare de domeniul *consolidărilor*.

Dările de seamă care urmează au fost întocmite și redactate de următorii cercetători — totodată și realizatorii săpăturilor din punctele respective:

Platoul din fața Cetății de Scaun (Cîmpul Șanțurilor): Martinovici Trifu; Mircea Matei (sectorul B, secțiunea B XIII).

Sectorul oraș: Alexandrescu Al., Olteanu Șt.

Cetatea de Apus: Diaconu Gh., Constantinescu N.

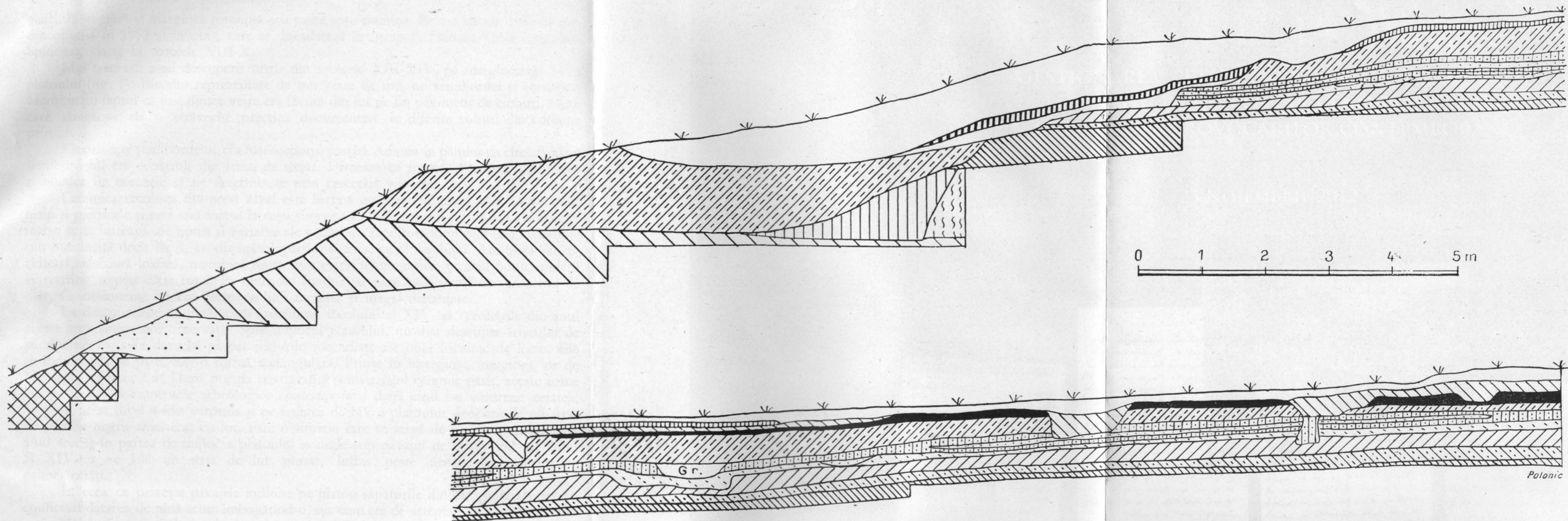
Piatra Neamț: Constantinescu N., Morintz S.

I. CETATEA DE SCAUN

În scopul verificării unora din observațiile făcute în campania precedentă, în anul 1955 s-a reluat cercetarea secțiunii B XIII pe porțiunea cuprinsă între zidul nucleului principal al cetății și pinza a doua de ziduri. Rostul acestei reluări era, mai ales, acela de a constata raportul dintre solul neumblat al pantei vechiului șanț de apărare și stratul de cultură care i se suprapune. Acesta din urmă fusese constatat în sectorul porții de intrare a cetății, ca și în secțiunea B XIV de pe latura de sud.

Lărgirea secțiunii B XIII pe latura de nord a arătat utilitatea acestei reluări, întrucît a făcut posibile o serie de observații stratigrafice pe care săpătura din 1954 nu le-a îngăduit.

Astfel, dacă în profilul obținut în campania din 1954 nu se remarcă deasupra straturilor de bază (terțiarul nepurtat) nici o urmă consistentă a perioadei de folosire a vechiului șanț de apărare din secolul al XIV-lea (cu excepția porțiunii în care a apărut ceramică din acest secol), anul acesta s-a putut constata prezența unui strat cafeniu, de grosime variabilă, pus de noi în legătură cu perioada de funcționare a șanțului prim de apărare. Stratul acesta, în bună parte răzuit, probabil, o dată cu începerea ridicării pinzei a doua de ziduri, nu conține materiale arheologice. Gros de 8—10 cm la începutul pantei, stratul se subțiază pe măsură ce ne apropiem de pinza a doua de ziduri și dispare pe mici distanțe, reapărînd sub forma unei fișii extrem de subțiri. Lipsa de continuitate a straturilor în discuție se datorește, credem, răzuirii fundului șanțului de apărare, cu scopul îndulcirii pantei în vederea lucrărilor de construcție ce începeau. Deasupra acestui strat, în apropierea zidului cetății inițiale, este un strat gros de pămînt cafeniu, murdar, provenit probabil chiar din răzuirea de care s-a vorbit. El se întinde pe o mică porțiune.

Legenda

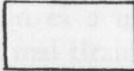
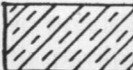

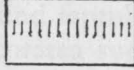
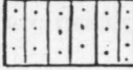

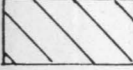

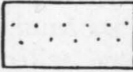
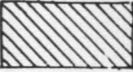
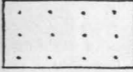
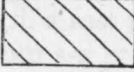

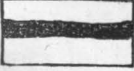
	Sol vegetal		Terțiar purtat		Pământ negru-castaniu		Lut galben lăptos
	Pământ cu oase și cioburi		Pământ cenușos		Pământ castaniu cu nuanță cenușie		Lut galben cu humă
	Oase, pietre și fragmente de cărămidă		Pământ cenușos pătat cu galben		Pământ castaniu		Nisip
	Pământ negru-cenușos		Pământ negru cu nuanță cenușie și castanie		Pământ negru amestecat cu galben		Lut galben verzui
	Pavajul de începutul sec. XVI						

Fig. 1. — Platou din fata cetății. Profilul peretelui de NV al secțiunii I b.

Ceea ce reține îndeosebi atenția este prezența unui strat destul de gros de terțiar purtat, scos prin săparea șanțului de fundație al pinzei a doua de ziduri. După ce a fost depus pe panta vechiului șanț, acest pământ a fost apoi amenajat în trepte pentru a ușura circulația. Straturile de deasupra acestui terțiar purtat și amenajat au servit la umplerea părții, devenită inutilizabilă, a șanțului vechi de apărare. Asupra lor nu vom insista, ci arătăm numai că ele constau mai ales din moloz provenit probabil din curățirea unor dărîmături din cetate, amestecat uneori cu straturi de pământ galben, negru-bituminos și nisipos. Trebuie însă să semnalăm faptul că din pricini încă nelămurite, straturile se îngroașă pe măsură ce ne deplasăm spre sectorul *poartă*.

Sucesiunea straturilor superioare rămînînd aceeași ca în profilul descris în raportul campaniei anului 1954, nu revenim asupra ei. Se constată, de asemenea, continuarea spre nord a intervențiilor deja semnalate în raportul precedent. Este vorba atît de șanțul pus de noi în legătură cu zidul R. 31 (șanț care în profilul de sud nu apare) cît și de șanțul, datorat lui Romstorfer, care urmărește zidul pinzei a doua pe latura dinspre curtea exterioară a cetății.

În concluzie, trebuie să arătăm că prin noile observații făcute în campania anului 1955, în cercetarea curții exterioare a Cetății de Scaun, se ridică probleme noi, deosebit de importante. Continuarea săpăturii în acest sector va trebui să țină seama de ele și să le adîncească.

II. PLATOUL DIN FAȚA CETĂȚII DE SCAUN (Cîmpul Șanțurilor)

Lucrările efectuate pe platoul din fața Cetății de Scaun au urmărit:

1. verificarea stratigrafiei diferitelor nivele de locuire și a pavajelor, precum și delimitarea întinderii acestora din urmă;

2. cercetarea în continuare a cuptoarelor de ars var;

3. fixarea traseului șanțurilor de luptă și a conductelor de apă, descoperite în săpăturile de pînă acum, numai în limitele permise de cercetarea obiectivelor propuse mai sus.

Urmărirea acestor probleme s-a făcut prin adîncirea și completarea unor secțiuni deschise în 1951—1954, săparea altora noi și prin dezveliri pe suprafață.

În ceea ce privește nivelele de locuire anterioare epocii feudale, în general, observațiile de anul acesta au adus completări și precizări. Astfel s-a constatat că resturile neolitice, aparținînd fazei Cucuteni B, se datoresc unor locuințe răslețe. Pînă în prezent resturile unei astfel de locuințe au apărut în partea de mijloc a platoului, iar cele ale altora pe marginea de SV a lui.

În această ultimă parte s-au mai găsit numeroase fragmente ceramice de tip Usatovo. Elemente de natură tipologică și stilistică din cadrul acestora le plasează la începutul culturii Usatovo, cu alte cuvinte în faza de tranziție de la neolitic la epoca de bronz.

Urmele din perioada dacică sînt sporadice. Ele se aglomerează spre mijlocul platoului, fără să formeze însă un strat de cultură. Sînt reprezentate numai de ceramică, găsită în stare fragmentară. Tot materialul este lucrat cu mîna și se caracterizează prin vase în formă de sac, cu buza de obicei teșită orizontal, decorate cu briu alveolar aplicat.

În afară de acestea s-a putut vedea că într-un strat de pământ negru cu mult cărbune se găsesc fragmente ceramice, care deși n-au fost prinse pînă acum în niveluri distincte, după tehnica de execuție, tipuri și ornamentație indică aici mai multe perioade de locuire din timpul feudalismului timpuriu.

Ne referim mai întîi la cîteva fragmente ceramice, lucrate cu mîna din lut cu cioburi pisate. Ele fac parte din oale-borcan, larg deschise la gură, cu buza scundă ușor

răsfrîntă în afară și marginea rotunjită sau teșită spre exterior. Este o specie de ceramică, descoperită în 1953 și în oraș, care se încadrează în grupul Hlincea-Valea Lupului-Spinoasa, datat în secolele VIII-X.

Mai frecvent s-au descoperit urme din secolele XIII-XIV, pe marginea de SV a platoului (fig. 1). Ele sînt reprezentate de trei vetre de foc, un semibordei și ceramică. Menționăm faptul că una dintre vetre era făcută din lut pe un paviment de cioburi, lucru care amintește de o străveche practică documentată în diferite culturi din comuna primitivă.

Cît privește semibordeiul, el a fost secționat parțial. Adîncit în pămînt cu circa 0,30 m, semibordeiul era construit din lemn de stejar. Urmează ca forma, mărimea, orientarea și tehnica de execuție să fie determinate prin cercetări viitoare.

Ceramica recoltată din acest nivel este lucrată cu roata de mînă, din lut cu mult nisip și pietricele și este arsă inegal la roșu și negru. O întîlnim sub forma de oale-borcan într-o serie întreagă de tipuri și variante ale acestora. Tipul predominant este oala-borcan mai înaltă decît largă, cu diametrul gurii mai mare ca al fundului. Are buza relativ ridicată, răsfrîntă în afară, marginea teșită spre exterior, gît redus, umărul boltit; pereții se restrîng treptat către fund. Pe unul din funduri se pare că e imprimat un semn de olar. Ca ornamente vedem benzi de linii incizate și inegal distanțate.

La descoperirile de pînă acum aparținînd secolului al XIV-lea cercetările din anul acesta au adăugat noi observații. Spre mijlocul platoului, imediat deasupra stratului de pămînt negru, s-au dezvelit parțial resturile incendiate ale unei locuințe de lemn. Ele se încadrează, se pare, într-o formă rectangulară. Prinse în întregime, marginea lor de NE măsoară circa 2 m. După poziția stratigrafică și materialul ceramic găsit, aceste urme fac parte din documentele arheologice contemporane datei cînd s-a construit cetatea. În plus, acest nivel a fost surprins și pe fruntea de NV a platoului, acoperit de un strat de pămînt negru amestecat cu lut. Este o situație care se leagă de o descoperire făcută anul trecut în partea de mijloc a platoului — unde sub pavajul de la sfîrșitul secolului al XIV-lea se află un strat de lut purtat, întins peste urmele constructorilor primei cetăți.

În ceea ce privește pavajele întîlnite pe platou săpăturile din campania aceasta au confirmat datarea de pînă acum îmbogățind-o, așa cum era de așteptat, cu observații noi.

Mai întîi, au ieșit la iveală de sub pavajul doi, faza întîi de construcție, încă cinci monede de argint cu legendă și trei monede de aramă anepigrafe, toate emise de Alexandru cel Bun, iar de pe pavaj, două monede bătute în timpul aceleiași domnii. Astfel, epoca în care s-a construit acest pavaj este definită cu suficientă precizie de către monedele descoperite pînă în prezent. Ceramica întîlnită confirmă această datare — cu toate că prezența în ea a unor detalii de natură tipologică și stilistică, ne-ar îndreptăți să o plasăm ceva mai tîrziu.

Prinse toate marginile atestui pavaj, s-a putut determina, deși într-o formă generală — dat fiind faptul că pe laturile de SV și de NE mai e nevoie de precizări — întinderea și orientarea suprafeței pe care el o acoperea. Atît cît marginile pavajului au fost descoperite, s-a văzut că sînt neregulate; ele marchează totuși o formă rectangulară, cu lungimea de 60 m și lățimea de 20 m. Traseul pe care-l urmează are orientarea S-N, ducînd la intrarea în cetate.

Restul platoului, pe o lungime de 70 m și pe o lățime de 22 m în imediata vecinătate a cetății, a fost pavat într-o fază ulterioară și așume în a doua jumătate a secolului al XV-lea, cum s-a precizat anul trecut, și se confirmă acum prin analiza ceramicii care încadrează acest pavaj. Ținînd seama că acesta a fost construit în ambele faze în jurul șanțului I de apărare, în momentul în care s-a săpat șanțul II de apărare el a fost redus pe toată lățimea lui la dimensiunile actuale (cu circa 15 m).

Totodată au fost determinate limitele pavajului trei — care constituie mai mult o refacere a pavajului doi, după ce depunerile și pământul de ravinare l-au acoperit. Acest pavaj se întinde pe partea de mijloc și de NE a platoului, pe o suprafață de 28/20 m. El traversează platoul de la sud la nord sub forma unui drum de acces în cetate. Urmele acestei refaceri s-au mai surprins, ca niște petice mici, în regiunea de SV a platoului, aproape de șanțul II de apărare.

Ca rezultate, în parte noi, se pot menționa și datele culese cu privire la pavajul patru, datat la începutul secolului al XVI-lea. Imediat deasupra lui, și în depunerea care îl acoperă, s-au găsit patru monede de argint, una emisă de Matei Corvin, alta de Ferdinand în 1543 și ultimele două de Sigismund III în 1591 și 1626, alături de ceramică aparținând secolelor XVI și XVII. Sub pavaj și în lutul purtat pe care este așezat s-au descoperit numeroase fragmente ceramice din secolul al XV-lea, așa că datarea, făcută pe baza indiciilor scoase în cursul săpăturilor anterioare, nu este contrazisă de nici unul din materialele care încadrează pavajul, ci este confirmată de toate.

După rezultatul acestor săpături, pavajul de la începutul secolului al XVI-lea se înfățișază ca o piață în fața cetății, cuprinzând întreg platoul de la o margine la alta pe o lățime de circa 60 m în jurul șanțului II de apărare. În continuare, pavajul se întinde pe fruntea de NE a platoului, urmărind-o pe o lungime de 130 m și pe o lățime care variază între 50 și 80 m, după undulațiile acesteia. De aici cotește și traversează platoul de la NV la SE, ieșind în drumul care apucă spre oraș, pe sub cetate. Această ultimă parte se întinde pe o lungime de 130 m, lățimea ei rămânând să fie determinată într-o campanie viitoare. La platforma pavată din fața cetății, se mai adaugă pavajul care se întinde pe fruntea de SV a platoului. Identificată pînă în prezent numai lungimea — aceasta măsoară cca 30 m.

Ca sistem de construcție, pavajele asupra cărora ne-am oprit sînt făcute din piatră de gresie spartă în diverse forme, de la așchii mărunte la plăci de 0,40/0,20/0,05 m și așezate fie direct pe sol, ca în cazul pavajului doi, fie pe un strat de depunere, cum am constatat la pavajul trei, fie pe un pat de lut purtat, ca la pavajul patru. Dat fiind faptul că pietrele au fost așternute prin întindere, probabil cu o uncală, poziția lor este foarte variată. Numai pietrele mari au o poziție în general uniformă, ele căzînd pe lat în procesul de răspîndire. În timp ce pietrele din pavajele doi și trei formează cite o singură foaie, în pavajul patru se găsesc două-trei foi întrunite într-un singur strat. Pe de altă parte, s-a putut observa la pavajul al doilea și al patrulea o îndesare forțată a pietrelor mici între cele mari, iar a acestora din urmă în pământul pe care zac, datorită foarte probabil trecerii cu maiul peste ele. Tocmai acest lucru face ca suprafața lor să fie netedă și compactă.

★

În partea de mijloc a platoului, la circa 60 m departe de Cetatea de Scaun, s-a săpat o secțiune de completare a rețelei de șanțuri, care a avut ca rezultat descoperirea unei importante construcții, neobișnuite prin dimensiuni, măiestria execuției, bogăția și frumusețea ceramicii ornamentale aflate în dărîmăturile ei. Este vorba aici de o *casă domnească* ale cărei resturi incendiate s-au prăbușit în pivnița deasupra căreia era construită. Acoperite de un strat de pământ purtat gros de circa 2 m, bogat în cenușă, cărbune de lemn de stejar și zgură de minereu de fier, ruinele oferă prin starea de conservare posibilități deosebit de bune pentru cercetarea și reconstituirea noului monument descoperit.

La efectuarea secțiunii s-au scos din pământul purtat două monede emise de Ștefan cel Mare și ceramică din vremea aceleiași domnii. Ruinele apărute în secțiune se întind de la peretele de vest la cel de est al pivniței pe o lungime de 20 m. Dar dimensiunea, propriu-zis, a pivniței nu măsoară decît 18 m, deoarece secțiunea săpată a căzut pieziș pe locuință. Pereții prăbușiți ai casei sînt reduși la o masă compactă de bucăți mari de

chirpici ars, care păstrează pe o față urme de blăni și birne masive de lemn fasonat, iar pe cealaltă parte sînt netezite și vărute sau poartă ceramică decorativă. Remarcăm o foarte mare cantitate de plăci de teracotă, torsade și ove. Compoziția decorului de pe plăcile de teracotă este aleasă și variată. Dar nici abilitatea execuției nu lipsește. Motivele sînt executate în tipare meșteșugit lucrute, sculptate în lut cu o rară îndeminare, sau reliefate prin cîmpuri săpate în jur cu o finețe remarcabilă. Acoperite cu un smalț verde, galben și vișiniu, efectul lor decorativ este deosebit de vivace. Printre subiectele care constituie repertoriul de motive, surprindem stema dezvoltată a Moldovei, sf. Gheorghe omorînd balaurul, patruredul înaripat cu chip de om purtînd coroană, leul, calul înaripat și motive geometrice și florale din fondul artei populare. Este semnificativă găsirea stemei Moldovei împodobind interioarele locuinței (fig. 2). *Ea dovedește apartenența domnească a monumentului* — de altfel ca peste tot unde este pusă.

Sub pereții dărîmați, aînt prinse fragmente și o platformă făcute dintr-un strat de mortar amestecat cu mult prundiș, peste un strat de lut fără paie. Ele zac pe podeaua pivniței pe o lungime de circa 8 m pornind de la peretele de vest al ei. În restul secțiunii se găsește, în aceeași poziție, în starea fragmentară, numai mortar amestecat cu prundiș. Este evident că toate acestea sînt prăbușite. Faptul că între fragmente și podeaua pivniței nu se găsesc decît birne arse, adică materialul pe care au fost construite — cum arată urmele imprimate în ele — ne îndreptățește să credem că acestea constituie podeaua locuinței.

Importantă este descoperirea unor grinzi cioplite de stejar pe fundul pivniței, acoperite pe alocuri de bucățile de lut și mortar cu prundiș. Groase de 18 cm și late de 35 cm — grinziile sînt îngropate în pămînt pînă la nivelul podelei. Au putut fi sesizate cinci grinzi: trei dispuse pe direcția S-N, iar alte două orientate E-V. Distanța dintre ele, pe ambele direcții, este de 4 m. Fără îndoială că acestea sînt tălpile din care se ridicau stîlpii de susținere ai podelei încăperilor. Pe latura de vest a casei, în porțiunea cercetată, au apărut birne cioplite, late de 40 cm și groase de 15 cm, în poziția orizontală, căptușind peretele pivniței.

Cercetarea limitată făcută asupra acestui important monument a scos la iveală, alături de cele două monede găsite în pămîntul de nivelare, o serie întreagă de date care au putut fi înregistrate și care încadrează monumentul în epoca lui Ștefan cel Mare. Dezvelirea lui în întregime va prilejui culegerea de observații detaliate și complete.

Fig. 2. — Placă de teracotă smălțuită înfățișînd stema dezvoltată a Moldovei (epoca lui Ștefan cel Mare).

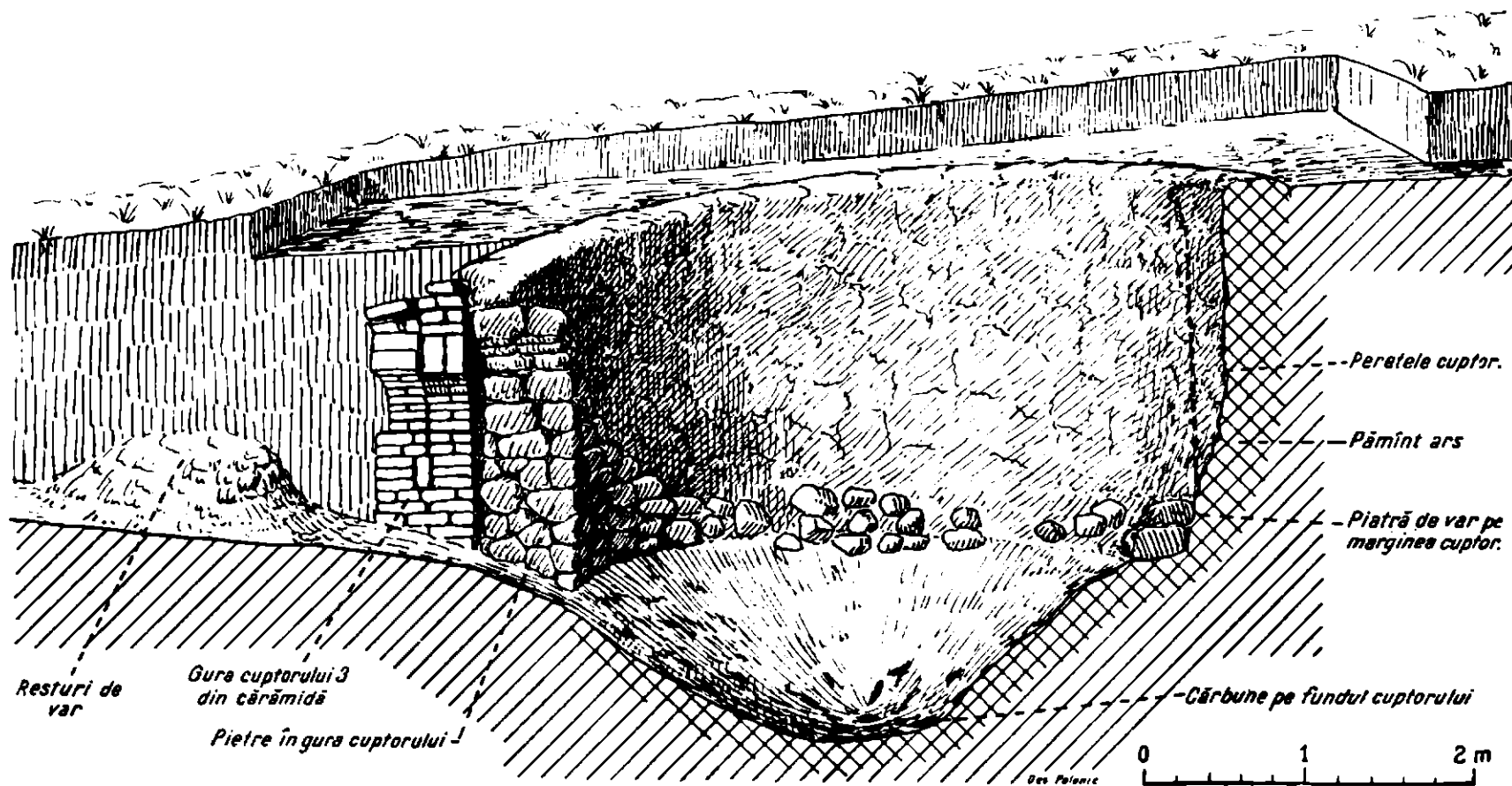

Fig. 3. — Secțiune prin cuptorul nr. 3 de ars piatră de var din caeta C.

Vremea căreia îi aparține cuptorul este indicată de materialul ceramic găsit înăuntrul lui. Pe baza acestuia, cuptorul se plasează în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Dar el taie un cuptor datat în aceeași epocă și este acoperit de un strat de pământ în care s-a găsit o monedă emisă de Ștefăniță Vv. și ceramică din secolul al XVI-lea. Ca atare se situează între o primă fază de construcție din timpul lui Ștefan cel Mare și domnia lui Ștefăniță, înregistrând o a doua etapă de mari lucrări, legate de numele aceluiași voievod. Or, faptul acesta este evidențiat de analiza și a altor complexe arheologice.

Urmărirea unora dintre problemele tratate mai sus a oferit prilejul cercetării în continuare a sistemului de șanțuri și gropi de luptă din secolul al XVII-lea.

Cele două șanțuri care taie partea de NE a platoului, de la NE la SV, unul în imediată apropiere a șanțului II de apărare al cetății, altul la 20 m departe de primul, au fost identificate și în mijlocul platoului. Primul pornind din fața porții pînă la punctul de interceptare străbate 60 m, iar al doilea de la fruntea de NE a platoului pînă la mijlocul lui măsoară 70 m. Între acestea, în centrul platoului, s-a prins un șanț de legătură care cade oarecum perpendicular pe ele. Are adîncimea de 1,30 m și lărgimea de 1,20 m. În apropierea punctului de contact, între șanțurile 2 și 3, se desprinde din șanțul 2 un altul; acesta se îndreaptă în sus, spre fruntea de NE a platoului tăindu-l în curmeziș pe o lungime de 150 m. Aici întîlnește alt șanț care este amplasat chiar pe creastă. A fost cercetat numai pe o porțiune de 10 m.

Spre marginea de NE a platoului au fost atinse două gropi. Ambele sînt situate pe aceeași linie, de o parte și de alta a șanțului 2 de luptă. În ele s-a găsit cite un cuptoraș, făcut după sistemul cunoscut, avînd gura unul spre cetate iar altul spre creasta de NE a platoului. Încă două gropi au fost sesizate și pe fruntea de SV a platoului, tot în apropierea cetății. În mijlocul uneia, pe fund, s-a găsit o vatră, iar într-alta un cuptor de felul celorlalte.

Remarcăm în mod deosebit descoperirea a patru monede în șanțurile și gropile de luptă. Trei monede sînt poloneze, emise către mijlocul secolului al XVII-lea, iar a patra este o monedă prusacă bătută în aceeași vreme. Acest fapt constituie un indiciu puternic în sprijinul legăturii care se face între sistemul de șanțuri și gropi de luptă descoperite pe platou și evenimentele desfășurate la cetate și în preajma ei în anul 1653.

Cu prilejul săpăturilor efectuate în campania aceasta, a fost interceptată în mijlocul platoului încă o conductă de apă; este făcută din olane de lut ars legate cu mortar hidraulic. Ea coboară dinspre satul Lisaura la cetate. După o singură observație stratigrafică, nu suficient de concludentă, conducta se plasează în secolul al XV-lea.

III. SECTORUL B (CIMITIR)

În sectorul B campania anului 1955 a început prin adîncirea secțiunii XII/1952, care nu fusese dusă pînă la pămîntul viu. În funcție de rezultatele obținute la adîncirea acestei secțiuni, săpătura a fost concentrată în jurul complexului apărut aici, despre care se va vorbi mai jos. Importanța complexului și urgența dezvelirii lui a cerut ca activitatea de cercetare a cimitirului propriu-zis să treacă deocamdată pe planul al doilea. Ea a fost însă continuată în suprafețele XIX și XX pentru urmărirea « drumului » de piatră apărut în anul 1953.

1. « Drumul » de Piatră¹

Apariția în săpătura din 1953 a complexului, denumit de noi în raportul preliminar « drum », rămăsese nelămurită atît sub raportul legăturilor sale cu complexe înconjurătoare (punct de plecare și de oprire, legătura cu biserica cimitirului, etc.) cît

¹ Vezi Raportul pentru campania 1953 în SCIV, V, 1-2, 1954, p. 286.

și, mai ales, în ceea ce privește raporturile stratigrafice dintre « drum » și mormintele peste și pe lângă care trecea.

Problema, reluată în studiu în campania anului 1955, s-a arătat a fi însă cu mult deosebită de chipul în care se încercase explicarea ei în raportul preliminar din 1953. Astfel, în locul unui « drum » de piatră, așa cum apărea în raportul amintit, complexul apare, după secționarea lui, în cu totul altă lumină. Adîncirea suprafețelor XIX și XX precum și dezvelirea « drumului » a arătat că acesta se prezintă sub aspectul urnător.

Rîndul de piatră de carieră de dimensiuni în general mari descoperit în anul 1953 este așezat pe un pat de pămînt cenușiu-măzăros în care materialele arheologice sînt în general puține. Trebuie însă menționat faptul că în acest strat de pămînt, a cărui grosime variază între 10—20 cm, se găsesc fragmente de oase aparținînd unor schelete omenеști care au fost deranjate cu prilejul așezării pietrelor. Sub acest strat de pămînt cenușiu se găsește un alt rînd de pietre, care se deosebește de primul doar prin așezarea mai atentă a pietrelor de pe margine, puse pe muche. Și pe acest strat de pietre se găsesc extrem de puține materiale arheologice, așa încît datarea lui rămîne încă lăsată în suspensie, deși fragmentele ceramice culese par a indica secolul al XV-lea.

Profilul săpăturii aduce (acum, după adîncirea ei) completarea datelor obținute și obligă la o nouă observare și interpretare a întregului complex. Profilul arată că rîndul de jos de pietre se află așezat pe fundul unui șanț puțin adînc, și că pietrele marginale așezate pe muche se sprijină pe pereții șanțului. O dată ce s-a stabilit că este vorba de un șanț pe fundul căruia s-au așezat pietrele, s-a trecut la urmărirea pe teren sau în planurile de săpături a traseului probabil al acestuia și s-a ajuns astfel la concluzia (neverificată în întregime) că șanțul acesta taie platoul din fața cetății de restul cîmpiei aflate în față și constituie, sau face parte poate, dintr-un prim obstacol în calea atacatorilor, dintr-o primă linie de apărare.

Reluarea activității în acest sector devine, în chip firesc, obligatorie, avîndu-se ca sarcină permanentă urmărirea traseului șanțului de care este vorba și datarea lui. Aceasta se va face nu numai cu ajutorul materialelor găsite ci poate și, mai ales, cu ajutorul relațiilor ce se vor putea stabili cu mormintele secționate de șanț sau care deranjează șanțul. În orice caz problema a căpătat o importanță evidentă.

2. Construcțiile (fig. 5 și 6)

Adîncirea secțiunii XII/1952 pînă la pămîntul viu a arătat că urmele apărute în anul 1952 și necercetate mai departe din cauza lipsei de timp aparțin unei construcții care a fost distrusă nu peste foarte multă vreme de la ridicarea ei. Pe baza observațiilor făcute în cursul adîncirii secțiunii XII s-a dezvoltat mai departe săpătura pe ambele laturi ale secțiunii. Astfel, au fost deschise două casete de dimensiuni aproape egale (casetele XXX și XXXI). Ambele casete au fost împărțite în carouri cu laturile de 4/4 m notate a_1 , a_2 , a_3 . . . (fig. 6). În felul acesta întregul complex a fost cuprins în rețeaua de carouri, cu excepția părții peste care trece secțiunea mai veche. Iată despre ce este vorba: în marginea de SV a cimitirului feudal de pe platoul din fața cetății, acolo unde mormintele încep să se rărească, a existat o construcție de dimensiuni apreciabile, de formă dreptunghiulară, avînd laturile de $15,50 \times 6,75$ m. Laturile mari, așezate exact pe direcția N-S, au fost dezvelite în întregime (este vorba de colțurile construcției), ca și cele mici. După adîncirea săpăturii pe întreaga suprafață a complexului, s-au constatat următoarele.

Pereții construcției erau făcuți din birne și lut. După distrugerea prin foc a construcției, o parte din chirpici (pînă la suprafața de atunci a solului) a rămas pe loc, iar tot ce se ridica peste nivelul solului s-a prăbușit împrăștiindu-se peste suprafața cuprinsă

între pereții construcției. Pentru a înțelege mai bine cele arătate pînă aici, trebuie să facem precizarea că această construcție este de tipul semibordei. Nu avem însă pînă în prezent date în legătură cu adîncimea pînă la care s-a săpat cînd s-a construit.

Ținînd seama de faptul că pereții erau făcuți din birne și pămînt, cu atît mai ciudată apare prezența numeroaselor cărămizi din cuprinsul complexului. Cărămizile (de formatul 28/14/8 cm și 24/12/6 cm)

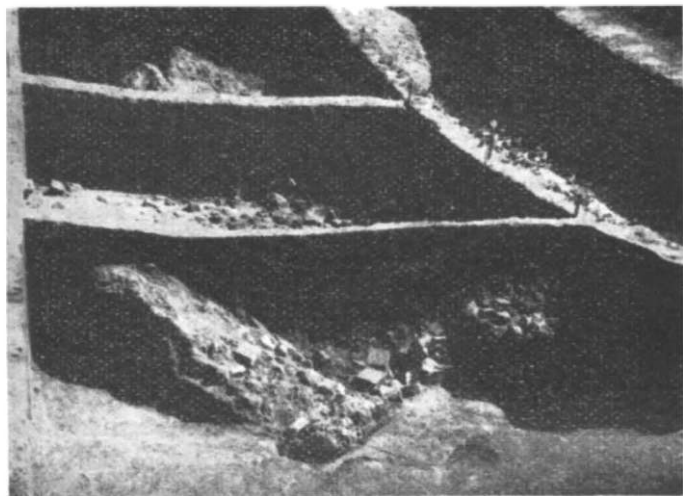

Fig. 5. Resturile construcției incendiate din casele B. XXX și B. XXXI/1955.

au pe ele urme de mortar, ca dovadă a folosirii lor într-un zid și se găsesc chiar, în două cazuri, prinse în bloc de zidărie care se păstrează încă. Faptul că aceste cărămizi au fost întrebuințate în cadrul complexului de care este vorba nu poate fi pus la îndoială, întrucît o bună parte din cărămizi este prinsă fie sub, fie în chirpi-ciul provenit din dărîmarea pereților. Rămîne însă să se stabilească în care părți anume din clădire au fost folosite. Ca un prim indiciu în rezolvarea acestui aspect al problemei trebuie adusă precizarea că marea majoritate a cărămizilor se găsește înspre

latura mică de nord a clădirii și în mijlocul construcției.

Dezvelirea complexului a arătat însă că nu este vorba numai de o singură încăperei ci de mai multe în cadrul aceluiași complex. Dacă pe latura mare dinspre est nu se găsește nimic care să altereze planul construcției, pe latura dinspre apus situația devine mai complicată, deoarece apar (înscriind probabil un unghi drept neverificabil în momentul de față) încă două construcții de proporții mai mici.

În campania din anul acesta, planul de lucru prevedea numai dezvelirea complexului pînă la nivelul superior al dărîmăturii; nu s-a putut vedea de aceea dacă cele două construcții de pe latura de sud fac corp comun cu construcția mare sau nu. Poziția încăperilor mici față de cea mare, precum și unitatea materialului de construcție dau siguranța că există legătură între ele.

Bizuîndu-ne pe materialele arheologice descoperite în cuprinsul construcției, credem că se poate presupune că avem în față un atelier ceramic care lucra pentru Cetatea de Scaun. Astfel, în săpătură au apărut în proporții de peste 60% fragmente de olane de tipul celor folosite la conductele de aducere a apei, descoperite pe platou. Restul materialelor descoperite îl constituie fragmentele de cahle de sobă de tipul celor cu gura pătrată și fundul circular. Așa fiind, se lămurește de la sine faptul că ceramică de bucătărie nu s-a descoperit de cît în proporție de 1% și chiar mai puțin.

Această repartiție a materialului ceramic este valabilă pentru întregul complex, cu o singură excepție și anume: încăperea mai mică dinspre latura de sud a locuinței. Aici nu s-au descoperit decît extrem de puține materiale ceramice — locul lor fiind luat de numeroși bulgări mici de metal topit (cupru). Prezența acestora în acest loc poate indica faptul că în această încăperei era un loc pentru prelucrarea metalului. Așa fiind, este vorba, poate, de un atelier nu numai pentru producerea ceramicii, ci și de un meșter care prelucra metalul, dîndu-i frumoasa formă a bijuteriilor sau a obiectelor de cult.

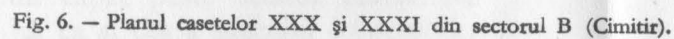

Fig. 6. — Planul casetelor XXX și XXXI din sectorul B (Cimitir).

Posibilitățile de datare a complexului sînt pînă acum încă reduse. Avem însă o altă cale, și anume ajutorul stratului care acoperă o bună parte din complex.

După dărîmarea construcției, locul rămas acum gol, cu aspectul unei gropi în raport cu terenul înconjurător, a început să fie folosit pentru aruncarea materialelor netrebuincioase. Primul strat de acest fel l-a constituit o grămadă de pietre rămase de la un cioplitor. Pietrele au fost aruncate pe suprafața locuinței dărîmate. Ele sînt depuse într-un strat care se subțiază către centrul construcției dar, e destul de gros spre marginea ei pe care o urmează ca o linie perfect dreaptă (fig. 6). Peste aceste pietre aruncate s-au găsit fragmente de vase de bucătărie din perioada de început a secolului al XVI-lea.

Un alt element care servește la datarea construcției îl constituie mormintele găsite în apropierea construcției. Astfel, pe latura de est a construcției, la depărtare de numai 4 m, s-au găsit două morminte, dintre care unul a fost datat în primele două decenii ale secolului al XVI-lea. În felul acesta, pînă la obținerea unor noi date în legătură cu perioada în care a funcționat « atelierul », se poate spune că el exista și funcționa în ultimii zece ani ai veacului al XV-lea. După datele de pînă acum nu se poate spune însă mai mult.

★

Dacă s-a vorbit pînă acum numai despre această construcție, nu înseamnă însă că ea este și singura sau mai exact vorbind, prima. Pe latura de est a construcției se observă urmele unui perete mai vechi, care apare cu deosebire clar în profilul de sud al secțiunii XII. Deși nu se păstrează decît o mică parte din peretele de care este vorba, se vede foarte bine raportul dintre el și peretele de est al construcției mai înainte descrise. Astfel, peretele acesta este tăiat de construcția arătată, aproape de colțul de NE al ei. De subliniat este faptul că cei doi pereți înscriu un unghi ascuțit al cărui vîrf încă nu este clar sesizat. Firește că în acest caz construcția descrisă mai sus nu poate fi decît ulterioară alteia căreia i-a aparținut peretele surprins de noi ca ultim rest al primei construcții. Datarea acesteia din urmă nu se va putea face decît pe baza unor relații ce se vor putea (și mai ales dacă se vor putea) stabili între cei doi pereți, după demontarea « atelierului ».

★

După prăbușirea construcției, în locul rămas gol și adîncit au început să fie aruncate, în afara pietrelor de care se vorbea mai sus și alte materiale sau chiar gunoaie. Astfel, împreună cu resturile de piatră s-au mai găsit și oase de animale mari, obiecte de metal, stanțe de monede din secolul al XVII-lea etc. Aceste materiale reprezintă fie straturi distincte, cum este cazul celui din secolul al XVII-lea (marcat ca peste tot pe platou cu cenușă și stanțe de monede false Christina), fie amestecate cu chirpicul scurs în urma ploilor, de pe suprafața înconjurătoare, în groapa fostei construcții. Deși timp de secole în văiuga aceasta s-au scurs ori s-au aruncat materiale, locul prezintă și astăzi aspectul unei adîncituri asemănătoare « gropilor căzăcești ».

★

O problemă în legătură cu care abia în campania viitoare se vor putea spune lucruri mai precise este cea a raporturilor care se pot stabili între pavajul din secolul al XVI-lea, care se întinde pînă în marginea construcției, și construcția însăși. Observațiile de pînă acum par a îndreptăți afirmația că ele sînt contemporane, întrucît în două cazuri este clar că pavajul se oprește la marginea construcției. Tot despre această contemporaneitate pare a vorbi și faptul că deși pavajul se oprește la marginea construcției, profilele nu arată o deranjare a pavajului de către adîncirea construcției care se vede foarte bine (fig. 6). Pavajul este așezat ca un capac peste stratul feudal (în această parte lipsit de materiale arheologice). Linia lui ca și cea a șanțului construcției

se vede clar și nu prezintă indicii de întretăiere. Mai mult chiar, după prăbușirea « atelierului », pietrele mai mici de la marginea pavajului au început să alunece peste locuință și să constituie împreună cu alte materiale un strat deosebit.

În funcție de cele observate în campania anului 1955 se desprinde cu claritate nevoia de a se continua cercetarea în sectorul B. Este necesar să se lucreze paralel la cele două puncte arătate mai sus, întrucât elucidarea acestor probleme va servi la înțelegerea altora legate de sistemul de apărare mai îndepărtat al cetății și de activitatea economică de pe platoul din fața acesteia.

IV. SECTORUL ORAȘ

În cuprinsul orașului actual Suceava, cercetările au continuat pe locul viran situat în partea de est a Liceului teoretic de fete, unde cu prilejul unor lucrări de construcție, s-a descoperit în șanțul de fundație un complex arheologic medieval, distrus în parte. Fiindu-ne semnalată situația, lucrările au continuat sub supraveghere, înregistrându-se următoarele observații.

Întregul complex descoperit se află imediat la nord de locuințele descoperite în campania anterioară. Menționăm că pe traseul șanțurilor de fundație mai fuseseră descoperite o serie de complexe care, din cauza lucrărilor de construcție înaintate, n-au putut fi valorificate. Complexul cercetat de noi se prezintă după cum urmează: cea mai veche urmă de locuire feudală — în afara răzlețelor urme din epoca neolitică — e reprezentată printr-o locuință săpată în pământ, de circa 5 m lungime, orientată N-S, la adâncimea de circa 3,50 m față de nivelul solului actual, și la circa 2,50 m față de nivelul de săpare. Lățimea locuinței nu s-a putut determina. Pământul de umplutură al locuinței este de culoare galbenă murdă, compact, amestecat cu puține resturi de cărbune, chirpici și fragmente ceramice din prima jumătate a secolului al XV-lea; au ieșit la iveală de asemenea două monede, dintre care una de la Alexandru cel Bun și un degetar de bronz.

Cea de a doua fază de locuire e reprezentată prin două locuințe săpate în pământul de umplutură al primei locuințe, la adâncime de circa 3 m față de nivelul solului actual și la 2 m față de nivelul contemporan de săpare; ele au aceeași orientare. Dimensiunile acestor două locuințe nu s-au putut stabili, deoarece săpătura n-a surprins decât o parte din laturile căptușite cu blăni de scindură carbonizate. Pământul de umplutură al acestor locuințe conține bucăți mari de chirpici, mult cărbune, pământ ars, oase de animale și păsări, resturi de obiecte din fier, fragmente de cahle nesmălțuite, traforate, precum și numeroase fragmente ceramice din secolul al XV-lea.

Următoarea fază de locuire e documentată prin prezența a trei gropi de pari, circulare, cu un diametru de circa 0,45 m. Ele sînt săpate în pământul de umplutură al locuințelor din primele două faze, una din gropi fiind distrusă în parte de o construcție ulterioară. Dispunerea lor e oarecum în șir; în ceea ce privește rolul lor, el nu a fost determinat. Adâncimea gropilor se situează la 2,50—3,60 m față de nivelul solului actual. În pământul de umplutură al gropilor s-au găsit câteva fragmente ceramice din secolul al XV-lea, laolaltă cu fragmente de cahle nesmălțuite.

Ultima fază de locuire este reprezentată printr-o construcție de piatră orientată NNE-SSV și avînd o formă aproximativ dreptunghiulară, cu dimensiunile: 2,60 m lungime, 1,90 m lățime — grosimea pereților variînd între 0,50 și 0,26 m. Menționăm că s-a păstrat doar latura de vest a construcției, pînă la înălțimea de 1,20 m. Restul a fost distrus de lucrările de construcție, păstrîndu-se doar pe o înălțime de 0,40 m. În interior exista o vatră din cărămizi nearse inițial, care s-au păstrat numai în partea sudică, pe două

șiruri. Cărămizile zăceau pe un pământ de umplură format din lut, pietre, cenușă, cărbuni și moloz. Umplutura era așezată pe un strat de mortar asemănător celui folosit în construcție, slab, fără cărbune sau cărămidă pisată în compoziție. Stratul de mortar acoperea întreaga suprafață a interiorului; s-a observat că acesta prezenta urmele unei arderi puternice. Vatra încăperii era arsă și ea la roșu, iar pereții afumați. Accesul în încăpere se făcea pe latura de nord unde s-a observat un prag din pietre printre care se găsea multă cenușă. Latura de est se prelungea spre nord legându-se probabil de o altă încăpere care, se pare, intră în peretele de vest al secțiunii.

Întregul complex era săpat în pământ și zăcea pe resturile locuințelor din fazele anterioare. El era căpăcuit de un strat de nivelare care conținea mult ehirpici, oase, cărbune, cenușă, arsură și fragmente ceramice din a doua jumătate a secolului al XV-lea. La rîndul lui acest strat este acoperit de un pământ negru cu infiltrații de pământ galben în care s-au găsit fragmente ceramice dintr-un vas din secolul al XVI-lea. Cîr privește rostul acestei construcții, este probabil să avem de-a face cu un cuptor sau cu un sistem de încălzire medieval.

În continuarea cercetărilor, s-a dezvelit secțiunea I/1954 pe o lungime de circa 8 m, în capătul ei de nord, deoarece această porțiune nu fusese cercetată pînă la pămîntul viu. Observațiile de natură stratigrafică conexe cu cele făcute pe materialul descoperit, au permis să se stabilească în această regiune o dăinuire îndelungată a vieții — situație care confirmă observațiile din campania precedentă (fig. 7).

Primul nivel de cultură materială e reprezentat prin răzlețe urme neolitice situate la circa 1,50 m adîncime, peste care se suprapune un strat de pământ negru cenușos, în care s-au găsit cîteva fragmente ceramice din epoca a doua a fierului. În stratul imediat următor, format din pământ de culoare brună, gros de circa 20 cm, s-au găsit mai multe fragmente ceramice făcute dintr-o pastă cenușie conținînd multe pietricele. Ceramica dovedește o tehnică mai rudimentară în comparație cu aceea din secolul al XIV-lea pe care o cunoaștem. Fragmentele ceramice amintite par a fi lucrate cu roata înceată. Deoarece datarea acestor fragmente este încă incertă, ne rezumăm deocamdată la o încadrare stratigrafică între secolele VII-X — marcate aici prin prezența în partea inferioară a stratului amintit a cîtorva fragmente răzlețe în a căror pastă se găsesc cioburi pisate — și a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Acest nivel deși subțire e bogat în urme materiale ea : oase de animale și păsări, diferite fragmente din fier puternic oxidate, fragmente ceramice lucrate la roata de picior, precum și o monedă de argint oxidată de la Petru Mușat.

Deasupra acestui nivel se află un pat de pământ, gros de circa 4 cm, cu puține urme materiale în el: oase, fragmente mici ceramice, peste care se așează un pavaj (fig. 7) format din pietre de rîu mici și mijlocii. Grosimea pavajului variază între 4 și 10 cm. Pe pavaj și încastrate în el, s-au găsit fragmente din obiecte de fier și numeroase fragmente ceramice din pastă cenușie, lucrate la roată, caracteristice primei jumătăți a secolului al XV-lea. În caseta deschisă, despre care se va vorbi mai jos, s-au găsit pe acest pavaj numeroase monede de la Alexandru cel Bun.

În partea sudică a secțiunii s-a săpat, de la nivelul pavajului amintit, o pivniță de locuință, în trepte, de circa 3 m adîncime. Această pivniță este căpăcuită de un alt pavaj format tot din pietre de rîu ca și primul, zăcînd pe un pat de pământ gros de circa 4 cm, dar atîngînd pe alocuri grosimea de 8 cm. Pe pavaj s-au descoperit resturi materiale ca: oase, fragmente din obiecte de fier și bronz, precum și fragmente ceramice, smălțuite și fără smalt, din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Pavajul al doilea e întrerupt de un complex din secolele XVI-XVII, reprezentat printr-o placă de mortar care se

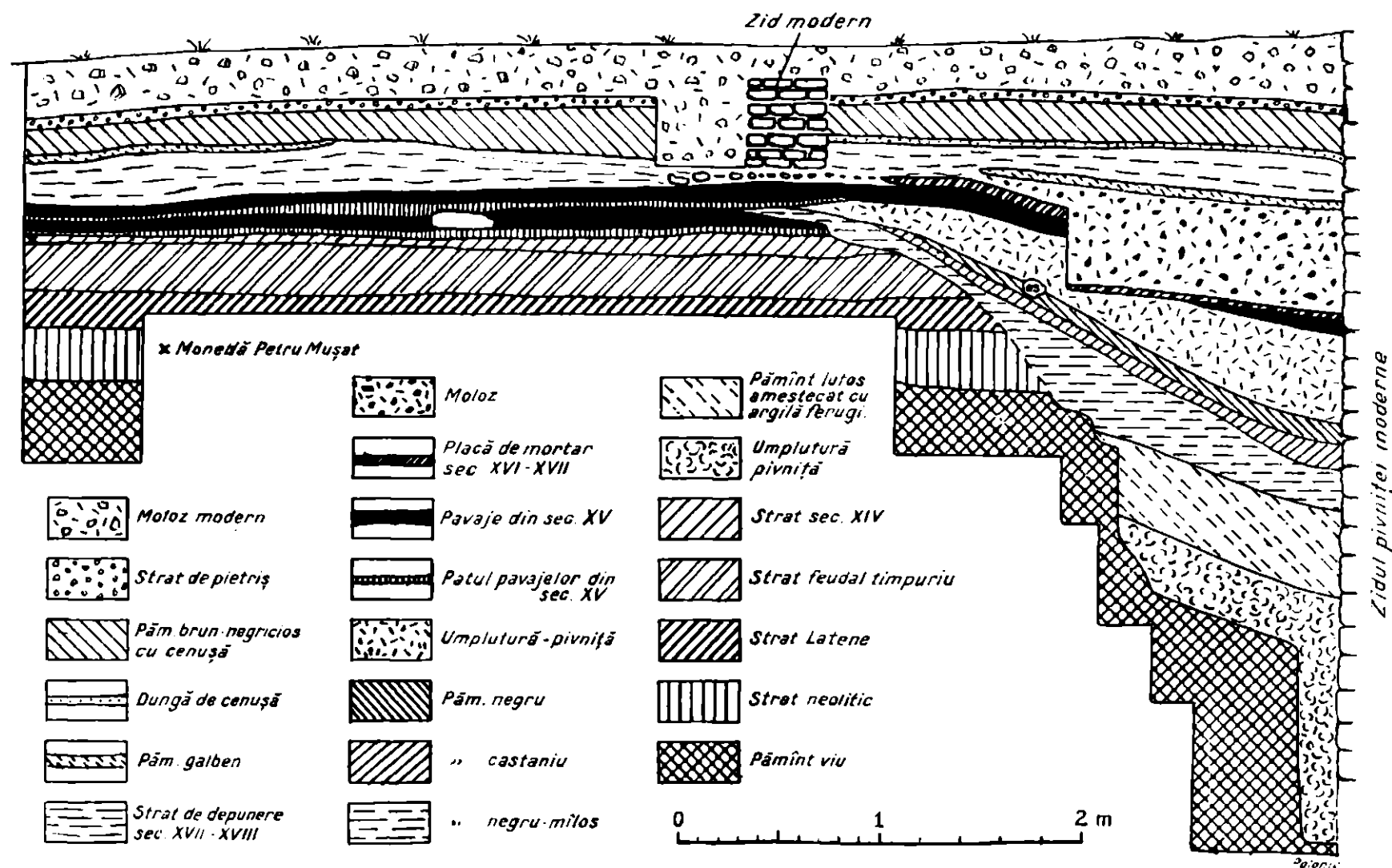

Fig. 7. — Profilul peretelui de est al secțiunii I/1954 din sectorul oraș.

continuă spre nord printr-un strat subțire de pietriș. Deasupra se află depunerile din secolul al XVIII-lea și următoarele. S-a constatat că pivnița din piatră, descoperită în campania anterioară, este modernă și nu are nici o legătură cu complexe medievale amintite.

Pentru verificarea situației din secțiunea I s-a deschis o suprafață pe latura de vest a secțiunii cu dimensiunile de 4×6 m. Observațiile de aici confirmă cele constatate stratigrafic în secțiunea I/1954, aducând precizări în privința succesiunii nivelurilor de locuire.

Înafara urmelor sporadice aparținând orinduirii comunei primitive, resturile de viață materială sînt reprezentate printr-un strat de pămînt negru-brun care conține fragmente ceramice datînd probabil din feudalismul timpuriu, așa cum s-a arătat mai sus. Acestui strat i se suprapune nivelul din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, de deasupra căruia coboară o groapă de formă ovală adîncă de circa 2,30 m. În umplutura gropii s-au deosebit mai multe depuneri succesive. Unele dintre aceste depuneri sînt sărace în urme materiale. Partea superioară a umpluturii însă este foarte bogată în oase, obiecte de fier, numeroase fragmente ceramice unitare din punct de vedere tehnic și variate din punct de vedere stilistic. Ceramica este lucrată la roata de picior, iar pasta este de culoare cenușie. Ca forme apar: oale, tigăi, borcane etc. Marginea sudică a acestei gropi, care nu știm la ce a servit, este tăiată de pivnița unei locuințe (fig. 7), care coboară în trepte pînă la circa 1,80 m adîncime. Pămîntul de umplură al pivniței e de culoare galben murdar, compact, cu puține resturi materiale. S-au găsit cîteva fragmente care datează de la începutul secolului al XV-lea. Situația este asemănătoare primei faze de locuire din șanțul de construcție. Toate aceste depuneri sînt căpăcuite de pavajul I de care s-a amintit mai sus, care în regiunea gropii se albiază puternic atîngînd grosimea de 0,30 m. El se așterne, numai în regiunea gropii, peste niște dale mari de piatră. În acest pavaj s-au găsit resturi ceramice însoțite de monede de argint și divizionare, anepigrafe, de la Alexandru cel Bun. În partea sudică, acest pavaj este întrerupt prin săparea unei pivnițe de locuință care merge în trepte la aceeași adîncime ca și locuința I. Din peretele de nord al locuinței II s-au păstrat blăniile carbonizate care căptușeau pereții pivniței, pe o lungime de 2 m și pe o înălțime de 0,80 m. Pămîntul de umplură al acestei pivnițe era format din bucăți masive de chirpici ars la roșu, cărbune, pămînt ars, cenușă, oase, cuie de fier, fragmente ceramice din secolul al XV-lea etc. Această fază prezintă asemănare cu faza a doua din șanțul de construcție. Ea este acoperită de pavajul II amintit mai sus. Pămîntul de umplură pe care zace pavajul II, în regiunea gropii, atinge grosimea de 0,30 m. În el s-au descoperit fragmente ceramice însoțite de o monedă a lui Alexandru cel Bun, obiecte de fier, între care menționăm o potcoavă și o foarfecă întreagă.

Pe suprafața gropii și a pivnițelor, pavajul II se desface în două foi: prima este întreruptă prin săparea unei a treia pivnițe de locuință, de asemenea în trepte. Și aici s-a surprins peretele de nord, căptușit cu blăni carbonizate, pe aceeași porțiune ca și la locuințele I și II. Pămîntul de umplură al acestei pivnițe cuprinde mult chirpici și pămînt ars precum și fragmente ceramice din secolul al XV-lea. Foaia a doua a pavajului acoperă întreaga situație. Peste ea urmează o placă de mortar groasă de circa 5 cm, aceeași din secțiunea I, și se datează în secolele XVI-XVII. În rest sînt depuneri și intervenții moderne.

În urma studierii situației din acest sector, se desprinde în încheiere că avem de-a face în această regiune cu o intensă activitate constructivă în secolul al XV-lea, cu o succesiune rapidă a fazelor. De asemenea se mai desprind numeroase probleme de ordin social-economic și referitoare la topografia tîrgului medieval Suceava.

Cu ocazia lucrărilor de canalizare de pe strada Armenească au ieșit la iveală urme materiale din secolele XV-XVIII. În sondajul efectuat aici s-a observat prezența unor urme răzlețe din secolul al XV-lea (câteva fragmente ceramice). În schimb secolul al XVII-lea este foarte bogat reprezentat, între altele, printr-o locuință ale cărei fundații de piatră, măsurind 0,60 m grosime, au fost surprinse de sondaj. Locuința are o lățime de 3 m, orientarea est-vest, lungimea neputându-se stabili.

★

Un alt sondaj a fost executat pe locul unde în campania anterioară s-au descoperit două pietre de mormint, între care una, din anul 1513, fusese așezată — după cum reiese din cele scrise pe cîmpul inscripției — pe mormintul lui Băbista Italianul.

S-a observat că piatra fusese mișcată de pe locul inițial. Sondajul a dus la descoperirea mai multor morminte succesive din a doua jumătate a secolului al XV-lea și din secolul următor. S-au descoperit în total 12 morminte orientate VSV-ENE, a căror adîncime variază între 1,50 și 2 m. Două din aceste morminte au avut deasupra cîte un grup de pietre de mărime mijlocie. Mai menționăm un mormint dublu — mamă și copil. La cele mai multe din morminte s-au păstrat resturi din sicriu. În ceea ce privește inventarul — acesta este sărac; într-un mormint s-a găsit o monedă de argint de la Ștefan cel Mare, iar în mormintul dublu amintit, mama avea în degetul de la mîna stîngă un inel de bronz, iar copilul un nasture de bronz pe piept.

V. CETATEA DE APUS

În vara anului 1954 la Cetatea de Apus a fost pus accentul pe cercetarea unor complexe care prezentau încă din anii precedenți importanță în legătură cu problema cea mai spinoasă pe care o ridică studiul acestei cetăți și anume: a fost terminată cetatea sau nu? Și legată de aceasta: a fost sau nu folosită Cetatea de Apus?

Avîndu-și planul de cercetări pe aceste probleme, colectivul a stăruit asupra următoarelor sectoare: a) incinta cetății; b) sectorul intrării cu cuptoarele de ars piatra de var și c) sectorul «D» — șanțul și valul mic de apărare.

a) În incinta cetății și anume pe latura de est a fost deschisă o nouă suprafață — 13 A. După îndepărtarea solului vegetal, la adîncimea de 0,15 m s-a găsit placa de mortar care formează pavajul incintei Cetății de Apus — desființându-se cu acest prilej malurile dintre casetele 6 A și 13 A — și a apărut un complex de tipul aceluia descoperit în caseta 9 A/1953¹.

La complexul descoperit în vara aceasta sînt păstrate mai bine laturile de est și vest; cele de nord și sud sînt vătămate. Cercetările au dovedit că distrugerea parțială a complexului se datorește demantelărilor Cetății de Apus. În cuprinsul complexului (cavității) descoperit în caseta 13 A au fost găsite aruncate pietre de toate mărimile, predominînd însă cele mari și mijlocii. Acestea nu purtau urme de mortar pe ele — lucru care a fost constatat și la pietrele descoperite în caseta 9 A/1953, și au fost supuse unei examinări atente. Pietrele au o culoare brun murdară datorită solului vegetal care le-a acoperit.

Pe fundul cavității au fost găsite imprimate în placa de mortar 3—4 urme de lemn. Dimensiunile acestor urme sînt: 0,40 m lungime, iar grosimea de 0,15—0,20 m. Rostul acestor urme de lemn este ușor de înțeles. Ele aparțin constructorilor cavității descoperite în caseta 13 A. Constructorii au folosit în timpul turnării plăcii material lemnos pentru a fixa masa de mortar. Pentru a lămuiri însă definitiv problemele pe care le ridică aceste

¹ Vezi SCIV, V, 1—2, 1954, p. 305, fig. 41.

cavități, sînt necesare cercetări mai ample în incinta cetății. În orice caz datele culese pînă acum tind să demonstreze că aceste cavități aparțin unor fundații de locuințe din cuprinsul incintei. Am arătat cu alt prilej¹ de ce complexul descoperit în caseta 9 A/1953 nu poate fi atribuit unei gropi de var sau altor întrebuișări legate de construcția cetății.

În caseta 13 A, pe fundul cavității, a fost descoperit un solz de zale — al doilea în decursul a patru ani de cercetări — datînd din secolul al XIV-lea. Prezența acestuia în complex poate fi pusă în legătură cu faptul că în această regiune a staționat un militar după terminarea cetății.

Colectivul a fost preocupat în vara acestui an și de studiul a două vetre, descoperite în caseta 10 A încă din anul 1953. Vetrele au fost amenajate pe zidul de nord al Cetății

Fig. 8. — Cetatea de Apus. Planul vetrelor din caseta 10 A.

(fig. 8). În legătură cu amenajarea și folosirea acestor vetre au fost emise mai multe ipoteze. Astfel, s-a presupus că vetrele ar putea să aparțină constructorilor Cetății de Apus, care la un moment dat și-au întrerupt activitatea de construcție staționînd temporar în această regiune a cetății. O altă ipoteză de lucru tindea să demonstreze faptul că vetrele aparțin demantelatorilor cetății.

În sprijinul primei soluții au fost folosite următoarele două argumente: 1) s-a enunțat părerea că zidul de nord al Cetății de Apus nu ar fi fost înălțat deplin și că pe linia vetrelor a fost oprită ridicarea zidului; 2) s-a observat că în regiunea vetrelor, pe suprafața păstrată a zidului de nord, nu se remarcă urme de scoatere a pietrei. În stadiul actual al cercetărilor, folosindu-ne de rezultatele și observațiile culese atît în caseta 10 A, cît și în alte sectoare ale cetății, considerăm că sîntem îndreptățiți să atribuim aceste vetre demantelatorilor Cetății de Apus.

În ceea ce privește zidul de nord al cetății, acesta a fost înălțat cel puțin pînă la linia de călcare din incintă, reprezentată prin placa de mortar. Am arătat în rapoartele anterioare că placa de mortar (pavajul) a fost amenajată după ce cortina a fost ridicată la nivelul de călcare al constructorilor. Lipsa urmelor de scoatere a pietrei de pe zidul de nord, în regiunea vetrelor, se explică prin faptul că porțiunea din zid a fost lăsată timp de trei ani de zile sub acțiunea agenților atmosferici care au măcinat mortarul în care se imprimaseră urmele de piatră.

¹ Ibidem, p. 305—306.

Pentru a lămuri definitiv această problemă, trebuie să arătăm că la numai un metru vest de vetrele despre care este vorba și anume în caseta 1 B/1952, găsim deasupra zidului de nord o masă compactă de mortar și pietre mici. Toate acestea nu reprezintă altceva decât resturile de mortar și piatră mărunță depozitate deasupra zidului de nord de către demantelatori, după ce aceștia au distrus zidul și au ales piatra mare de construcție, pentru a o refolosii.

Faptul că în caseta 10 A, pe suprafața zidului de nord, mai precis pe linia vetrelor, nu găsim masa aceasta compactă de deșeuri, se explică în felul următor: după ce zidul de nord a fost demantelat în regiunea de NV, un grup de oameni și-a ales acest punct ca adăpost temporar. Cu acest prilej, ei au îndepărtat resturile de moloz de la est și vest de acest punct, pe linia zidului de nord. Cu acest prilej demantelatorii și-au amenajat două vetre înspre malurile de nord și sud ale fostului șanț de fundație al zidului de nord.

Cercetarea vetrelor a dovedit că acestea nu au fost amenajate direct pe zidul scos sau pe un strat de mortar. Demantelatorii au adus pământ curat din apropiere și l-au așternut peste zid în grosime de 1—2 cm, făcând apoi focul peste acest pământ — cunoscut fiind faptul că vatra nu se amenajează direct pe piatră. E important să amintim faptul că fragmentele de vase descoperite aici se deosebesc de acelea descoperite în preajma vetrelor din cuprinsul așezării temporare, situată în fața cuptoarelor de ars piatra de var. Această așezare temporară a fost atribuită constructorilor Cetății de Apus. Fragmentele de vase descoperite în vetrele din caseta 10 A au elemente comune cu ceramica atribuită de noi încă din anul 1952 demantelatorilor și nu constructorilor Cetății de Apus.

★

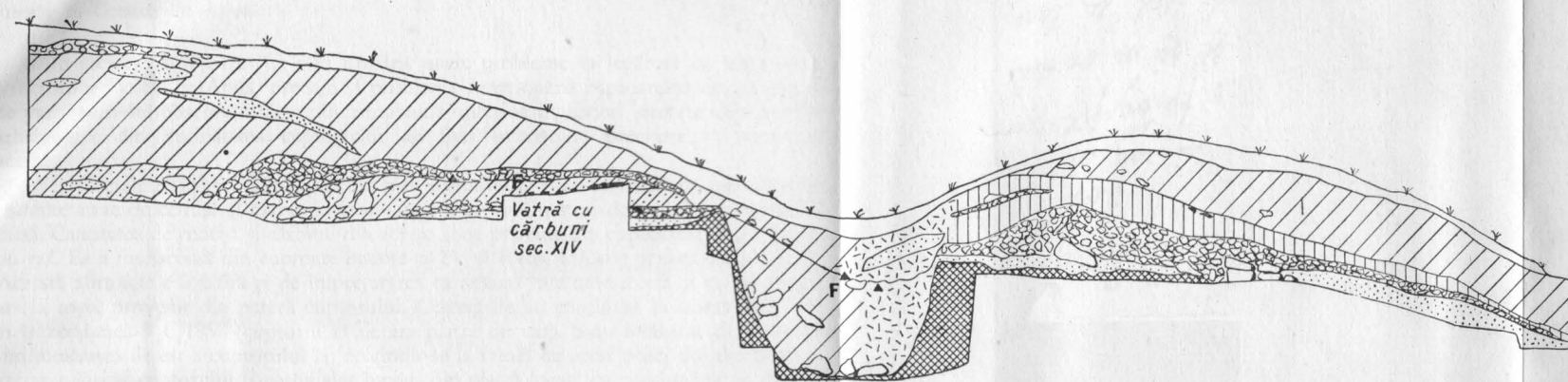
b) În legătură cu intrarea în Cetatea de Apus a Sucevii au fost făcute numeroase presupuneri în anii trecuți. În cadrul acestor preocupări s-a acordat o importanță deosebită unor dire sau urme descoperite de-a lungul platformei intrării.

Până în momentul de față s-a putut stabili că limita de NV a direlor se află în regiunea zidului de sud al cetății, pe când limita de SE atinge regiunea secțiunii I C/1952, la numai 7—8 m NV de cuptorul de var nr. 1 (fig. 9).

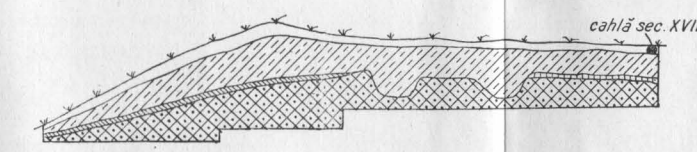
În campania de săpături din vara aceasta au fost ciștigat noi elemente de ordin stratigrafic, cu ajutorul cărora s-a putut restringe și stabili cu aproximație timpul când direle au fost amenajate. Pornind în cercetarea noastră de la întrebarea legitimă când, cine și de ce a săpat aceste urme sau dire, au fost emise în timpul cercetării o serie de ipoteze și anume: 1. Direle ar aparține constructorilor Cetății de Apus. Ele nu pot fi însă atribuite constructorilor cetății, deoarece dira de vest trece peste depunerea care acoperă zidul de sud al cetății, în regiunea acropolei. 2. Direle ar aparține demantelatorilor cetății. Ele nu pot fi atribuite nici acestora, datorită faptului că una dintre ele taie pământul aruncat de demantelatori în fostul șanț de fundație al zidului de sud. 3. Direle sînt anterioare șanțului militar din anii 1916—1917, șanț care taie creasta cetății pe direcția NV-SE. Dira de vest este tăiată de șanțul militar. 4. Direle nu pot fi puse pe seama unor sondaje efectuate de C. A. Romstorfer aici, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru. Pământul care le acoperă este tasat spre deosebire de cel care umple șanțul militar, iar nivelul de la care acestea au fost săpate este acoperit cu un strat de depunere gros de 0,40—0,50 m. 5. Direle nu aparțin unor căutători de comori sau unor jefuitori de piatră tirzii. Direcția lor respectă linia intrării în cetate, ele sînt săpate uniform și la egală distanță una de alta. Am arătat cu alt prilej că jefuitorii sau căutătorii de comori au lucrat anarhic în cuprinsul Cetății de Apus.

Până la noi cercetări, atribuim urmele despre care a fost vorba ca aparținînd unor demantelatori mai tirzii decât aceia care au scos piatră la începutul secolului al XV-lea.

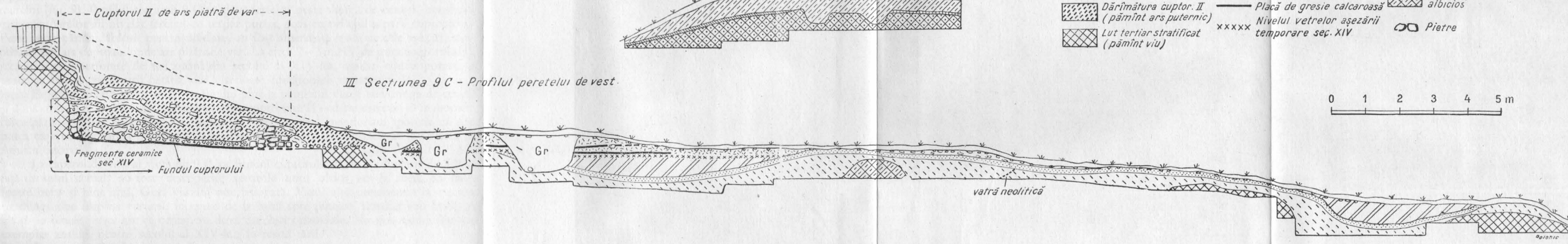
I. Secțiunea VI D. Profilul peretelui de est.

II Secțiunea XV C

III Secțiunea 9 C - Profilul peretelui de vest.

I. Secțiunea VI D. Profilul peretelui de est.

Vegetal	Pământ de umplură	Terțiar compact (purtat)
Terțiar purtat	Nisip	Terțiar (pământ viu)
Pământ purtat (vegetal)	Piatră antrenată	▲ Cioburi, sec. XIV
		F- Fier (bucăți neidentificate)
		■ Cărbune

II. Secțiunea XV C. Profilul peretelui de nord-vest

Vegetal	Căfeniu închis	Terțiar galben-verzui (pământ viu)
Terțiar purtat cu pământ căfeniu	Terțiar galben-verzui cu infiltrații	

III. Secțiunea 9 C. Profilul peretelui de vest.

Pământ de azvârlitură (recent)	Gr Gropi sec. XIV	Pământ de nivelare
Vegetal	- - - Pietre împrăștiate pe suprafață	- - - Dungă de cenușă
Lut cuaternar (scurs în dărâm. cuptorului)	Pământ de umplură	Lut galben
Dărâmătura cuptor. II (pământ ars puternic)	— Placă de gresie calcaroasă	Terțiar galben albicios
Lut terțiar stratificat (pământ viu)	x x x x x Nivelul vetrelor așezării temporare sec. XIV	○ Pietre

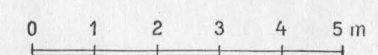

Fig. 9. — Cetatea de Apus. Profilele unor secțiuni din sectoarele C și D

Ele au fost folosite probabil pentru transportul unor materiale dinspre cetate înafară, urmărind platforma intrării. Cu acest prilej demantelatorii tîrzii au distrus poate şi vechea intrare în Cetatea de Apus.

★

În sectorul Cuptoare (C) s-au urmărit unele probleme în legătură cu viaţa constructorilor Cetăţii de Apus, precum şi problema funcţionării cuptoarelor de ars piatra de var. Anumite observaţii făcute în campaniile anterioare privind situaţia depunerilor arheologice din vecinătatea cuptoarelor au fost întărite şi precizate în campania aceasta.

În casele 2 C şi 5 C/1953, precum şi în secţiunea II C au fost sezise mai dinainte anumite zone de cenuşă şi cărbuni peste care s-a depus un strat de piatră (gresie) sfărîmată. Cantitatea de cenuşă şi cărbuni din aceste zone provine din cuptoarele de ars piatra de var. Ea a fost scoasă din cuptoare înainte ca ele să fi fost folosite pentru o nouă şarjă. Această afirmaţie e întărită şi de împrejurarea că cenuşa este amestecată şi cu lut terţiar ars la roşu, provenit din pereţii cuptorului. Cercetările au continuat în caseta 4 C/1953 şi în secţiunea 9 C/1953 (cuptorul II de ars piatra de var). S-au înlăturat dărîmăturile din jumătatea de est a cuptorului II, scoţîndu-se la iveală cu acest prilej doi din pîntenii rectangulari ai cuptorului. Aceştia sînt lucraţi din piatră legată cu pămînt¹ şi au dimensiunile de 1,75 × 1,15 m.

Secţiunea 9 C/1953 a fost adîncită pe o porţiune de circa 20 m. Cu această ocazie s-a constatat că dunga de cenuşă rezultată din defrişarea prin curăţură (ardere) a pădurii existente în momentul construirii cetăţii se întinde şi în această regiune a cuptoarelor (fig. 9). Profilul secţiunii 9 C ne dovedeşte că peste dunga de cenuşă, constructorii cuptoarelor au nivelat terenul cu terţiar purtat, scos cu prilejul săpării cuptoarelor. Peste acest pămînt, folosit pentru nivelare, au fost amenajate toate vetrele aşezării temporare din faţa cuptoarelor de ars piatra de var. La circa 2—3 m NV de gura cuptorului II, straturile sînt perforate de trei gropi din secolul al XIV-lea, aşadar contemporane în parte cu epoca construirii cetăţii, dar ulterioare funcţionării cuptorului II.

Faptul că aceste gropi ajung cu fundul pînă la pămîntul viu şi taie dunga de cenuşă şi două straturi de gresie care reprezintă şarjele cuptorului II — demonstrează că în momentul săpării gropilor acesta nu mai funcţiona. Deocamdată menţionăm ipotetic că s-ar putea ca acest cuptor să fie primul în ordinea funcţionării cuptoarelor de la Cetatea de Apus a Sucevii.

La capătul de vest al secţiunii 9 C, pe fundul cuptorului II, la o adîncime de 3,10 m faţă de solul actual, au fost descoperite resturile unui ulcior ars la roşu, cu pasta foarte bună şi bine arsă. Gura vasului este trilobată. Vasul este ornamentat la exterior cu dungi albe dispuse vertical, începînd de la buză spre pîntece. Imediat sub buză, pe gît şi pe umeri, vasul are ca ornament două caneluri orizontale. Nu cunoaştem încă un exemplar analog, pentru secolul al XIV-lea, în restul ţării².

În caseta 8 C/1953 fuseseră descoperite urme de arsură puternică şi resturile unui zid de piatră legat cu pămînt. Cercetările din vara aceasta au dovedit că în această suprafaţă a fost surprins un al treilea cuptor de ars piatra de var (fig. 10) care, după folosire, a fost tăiat cu prilejul adîncirii şanţului mare de apărare, în momentul în care a fost amenajată şi intrarea în Cetatea de Apus.

Toate observaţiile înregistrate în timpul studierii acestui complex vin să sprijine una din ipotezele susţinute de noi şi anume pe aceea că cetatea a fost terminată şi folosită.

★

¹ Vezi detalii în SCIV, V, 1—2, 1954, p. 307.

² Vasul este întregibil. O parte din el se mai află

încă în porţiunea din cuptorul II necercetat. Va fi publicat în raportul viitor.

c) Pe latura de SV a Cetății de Apus, au fost executate cinci secțiuni în campaniile anterioare. Observațiile înregistrate în timpul săpării acestor secțiuni și materialele arheologice scoase de aici au pus unele probleme importante, legate nemijlocit de viața cetății, mai ales în perioada de construcție a acesteia. În primul rând au fost descoperite aici

Fig. 10. — Resturile cuprindului III de ars piatră de var (sec. XIV).

fragmente de vase însoțite de cărbuni și cenușă. Toate aceste elemente au fost puse de noi în legătură cu prezența unor vetre temporare folosite de constructorii cetății. La toate acestea se mai adaugă câteva fragmente de fier rupte dintr-o serie de unelte folosite de aceiași constructori și, în sfârșit, tot în acest sector au fost găsite numeroase potcoave de bovine aparținând animalelor cu care credem că au fost transportate materialele pentru construcția cetății.

Studierea profilelor precum și întreaga interpretare stratigrafică a secțiunilor orientate est-vest din acest sector duc la concluzia că în acest sector, constructorii cetății au făcut mari amenajări de teren, impuse de săparea șanțului de apărare și de cele două valuri de apărare (mare și mic) din acest sector.

Toate aceste probleme au fost verificate și în parte întărite de observațiile înregistrate în secțiunea VI D executată în anul 1955. Rezultatele obținute în timpul săpării și studierii materialului arheologic din această secțiune duc la următoarele concluzii (vezi și fig. 9);

La sfârșitul secolului al XIV-lea, constructorii Cetății de Apus au găsit pe latura

de SV a cetății un filon de piatră de construcție (primul orizont de gresie sarmațiană). Constructorii au valorificat această sursă, atât de puțin costisitoare, începând să extragă piatră dinspre piciorul pantei dinspre vest înspre est, mai precis înspre poalele dealului pe care au construit cetatea. Scoaterea pietrei este marcată printr-o serie de lentile formate din piatră mărunță. Această piatră mărunță, rezultată în timpul scoaterii pietrei de construcție, a fost aruncată de către pietrari tot peste locul pe care aceștia îl exploraseră mai înainte, adică, înspre vest. În secțiune am găsit pe fund bucăți mari de piatră dintr-o gresie sfărâmițoasă. Blocurile, deși mari, nu au fost folosite pentru construcția cetății. Ele aparțin nivelului de rocă în formare compus dintr-o pătură de nisip și diverși silicați.

La capătul de est al secțiunii VI D, pietrarii au staționat citva timp amenajându-și o vatră deasupra unei lentile de piatră mărunță amestecată cu terțiar purtat. Lentila de piatră mărunță pe care a fost amenajată vatra acoperă nivelul de scoatere a pietrei. Acest lucru ne dă posibilitatea să tragem concluzia că vatra a fost amenajată în momentul cînd pietrarii mutaseră cariera în regiunea de est a secțiunii VI D, mai precis la poalele botului de deal unde s-a înălțat bastionul de SV al cetății. În regiunea vetrei au fost descoperite — în afară de cenușă și cărbuni — două fragmente ceramice și o bucată masivă de fier, provenind probabil dintr-o daltă ruptă în timpul scoaterii pietrei.

În continuare, constatăm că după scoaterea pietrei, regiunea a fost acoperită cu pământ, adus dinspre est înspre vest. Pământul purtat a fost pus în legătură cu săparea și adâncirea șanțului mare de apărare de pe latura de sud a Cetății de Apus. Remarcăm cu acest prilej că o parte din pământul scos din șanțul mare de apărare a fost folosit pentru înălțarea valului de est (pe direcția mănăstirii Zamca), iar o parte din acest pământ a fost depus înspre vest, adică peste zona din care a fost scoasă piatra de construcție.

La jumătatea profilului (fig. 9) deosebim o adâncitură, iar la vest de aceasta o înălțare de pământ — pusă în legătură tocmai cu săparea acestei adânciri. Această adâncire și înălțare s-a stabilit că este ulterioară momentului de scoatere a pietrei și aceluia de acoperire cu pământ provenit de la săparea șanțului mare de apărare. S-a stabilit în timpul cercetării că aceste complexe nu reprezintă altceva decât un șanț mic cu valul său de apărare amenajat mai târziu. Șanțul și valul mic de apărare este orientat est-vest și a fost amenajat în capătul de vest al șanțului mare de apărare. Cronologic, șanțul și valul mic de apărare au fost lucrate după scoaterea pietrei din carieră și după săparea șanțului mare de apărare.

Înainte de a încheia observațiile înregistrate în această secțiune trebuie să subliniem prezența unei pinze de piatră mărunță, care se găsește sub stratul vegetal, la capătul de est al secțiunii VI D. Pinza de piatră mărunță este amestecată cu bucăți mici de mortar și a fost pusă în legătură cu faza de demantelare a Cetății de Apus.

În concluzie, atragem atenția asupra faptului că stabilirea cronologiei lucrărilor de construcție pe latura de SV a cetății și interpretarea justă a fiecărei operații în parte vor forma elemente puternice pentru a dovedi în viitor faptul că tocmai pe latura de vest, unde zidul de incintă nu se mai păstrează, vom găsi date prețioase pentru a limpezi definitiv problema terminării și folosirii Cetății de Apus a Sucevei

VI. SONDAJELE DE LA PIATRA NEAMȚ

(fig. 11)

În anul 1954, din inițiativa conducerii Muzeului Arheologic regional Piatra Neamț, au fost întreprinse o serie de cercetări asupra ruinelor fostei Curți Domnești din Piatra — situate în bună parte sub clădirea care adăpostește astăzi Școala medie de băieți din localitate¹.

Pentru a completa unele date și a preciza problemele legate de situația stratigrafică a depunerilor arheologice din vecinătatea imediată a acestor ruine, în planul de activitate pe 1955 al șantierului arheologic Suceava s-a prevăzut și cercetarea, în continuare, a monumentului amintit. De asemenea, în limita posibilităților, trebuia continuată identificarea traseului zidului de incintă al Curții Domnești pe porțiunea de teren situată la vest și nord-vest de biserica lui Ștefan cel Mare. Despre rezultatele cercetărilor din anul 1955, care s-au executat între 15 iulie și 15 august, va referi raportul de față.

1. Sectorul de SV al Curții Domnești

Pe porțiunea de teren situată la vest de clădirea liceului (fig. 11) s-au săpat secțiunile denumite de noi I A (dimensiuni: $20 \times 1,50$ m), I A₂ (dimensiuni: $5,25 \times 1$ m), II A (dimensiuni: $6,80 \times 2,00$ m) și III A (dimensiuni: $6,40 \times 1,50$ m). La extremitatea de est a secțiunii I A s-a deschis, pe latura de nord a secțiunii, caseta I A (dimensiuni: $3,35 \times 2,75$ m). S-a cercetat efectiv o suprafață de circa 70 m². Situația stratigrafică de jos în sus, pe baza profilului de nord al secțiunii I A, este următoarea (fig. 12):

¹ Vezi raportul asupra cercetărilor din 1954 în SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 819 și urm.

I. Peste pământul viu (sol de munte castaniu compact) zace cel mai vechi strat arheologic interceptat pînă acum. E vorba de un strat de pământ negru-brun, consistent, situat la circa 1,20—1,30 m sub nivelul actual al solului. Stratul e gros de 10—20 cm și conține în el bucăți de chirpici ars (lut amestecat cu puține paie sau pleavă de griu) — provenind desigur de la o locuință incendiată — precum și rare fragmente de ceramică. Aceasta, atipică de altfel, se poate împărți în două categorii, procentual egale: a) *ceramică roșie*, lucrată cu mîna, de factură modestă — chiar grosolană — cu pasta impură amestecată și cu cioburi pisate, prost arsă, foarte corodată și b) *ceramică cenușie*, lucrată la roată, cu pasta foarte bună, consistentă și bine arsă.

În acest strat, în afară de ceramică, nu s-a găsit nici o altă urmă de cultură materială. După factura și tehnica de execuție a ceramicii și după poziția stratigrafică a întregului strat arheologic — acesta trebuie atribuit epocii a doua a fierului, respectiv unei așezări *din acest loc* aparținînd culturii dacice din Moldova (circa secolele I-II e.n.).

II. Peste stratul de cultură geto-dacică se suprapune stratul corespunzător orin duirii feudale (secolele XIV—XVIII). În acest strat de cultură se disting trei nivele succesive de viață, surprinse în toată porțiunea de teren cercetată.

A. *Primul nivel* datează de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, cuprinzînd și prima jumătate a secolului următor. Stratul de pământ corespunzător se află la circa 1—1,10 m adîncime și constă dintr-un pământ negru-castaniu, granulat, conținînd în el numeroase urme de viață materială (ceramică, obiecte de fier, cenușă, cărbuni, oase de animale etc.). În strat s-a dat de resturile unei locuințe de suprafață incendiate — între dărîmăturile căreia s-au descoperit, printre altele și două monede emise în primii ani de domnie ai voievodului Alexandru cel Bun. Ceramica descoperită în strat este caracteristică acestei epoci și corespunde întru totul — tipologic și stilistic — aceleia de la Suceava, Cetatea Neamțului și din alte părți ale Moldovei.

Menționăm că, în stadiul actual al cercetărilor, nu s-a ajuns încă să se distingă stratigrafic nivelul secolului al XIV-lea de cel al veacului următor¹. Problema aceasta rămîne să fie rezolvată de viitoarele cercetări din cuprinsul orașului Piatra Neamț.

B. *Al doilea nivel* se plasează în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Observațiile din teren și structura straturilor de pământ care compun acest nivel, demonstrează că avem de-a face în această perioadă cu trei subnivele:

1. *Primul*, reprezentat de un strat de pământ cenușiu închis, are o grosime de 0,10—0,15 m. Materialul arheologic, în special ceramica, descoperită în strat și în două gropi, este tipic pentru jumătatea a doua a secolului al XV-lea. În raport cu construcțiile Curții Domnești, stratul respectiv se plasează într-o epocă imediat anterioară acestora.

2. Peste acest strat zace unul subțire — un pământ amestecat cu foarte multe bucățele de mortar (var hidraulic, nisip, cărămidă pisată și cărbuni). În secțiune stratul ne apare sub forma unei dungi albicioase, lăsînd chiar impresia unui pavaj de mortar. Totuși analiza atentă a acestui strat risipește îndoiala că el s-a format *în timpul* construirii zidurilor Curții Domnești.

3. În sfîrșit, tot în a doua jumătate a acestui secol, se plasează și stratul următor de pământ negru-cenușiu amestecat cu pietricele și bucăți de mortar. În acest strat încep să apară fragmente de cable de sobă și plăci ornamentale de pereți caracteristice epocii lui Ștefan cel Mare. Stratul corespunde cu epoca în care se zidește — în cuprinsul Curții Domnești — biserica sf. Ioan (1498) și turnul-clopotniță (1499).

C. *Al treilea nivel* de viață de pe teritoriul Curții Domnești se plasează în secolele XVI—XVII. În stratul de pământ corespunzător acestui nivel găsim, în afară de ceramică,

¹ Pînă în prezent la Curtea Domnească din Piatra Neamț s-au găsit — în condiții stratigrafice neclare — mai multe monede de la Petru I Mușat (1375—1391), precum

și una de la Ștefan I Mușat (1394—1399), toate menționate în raportul pe 1954 de care a fost vorba mai sus.

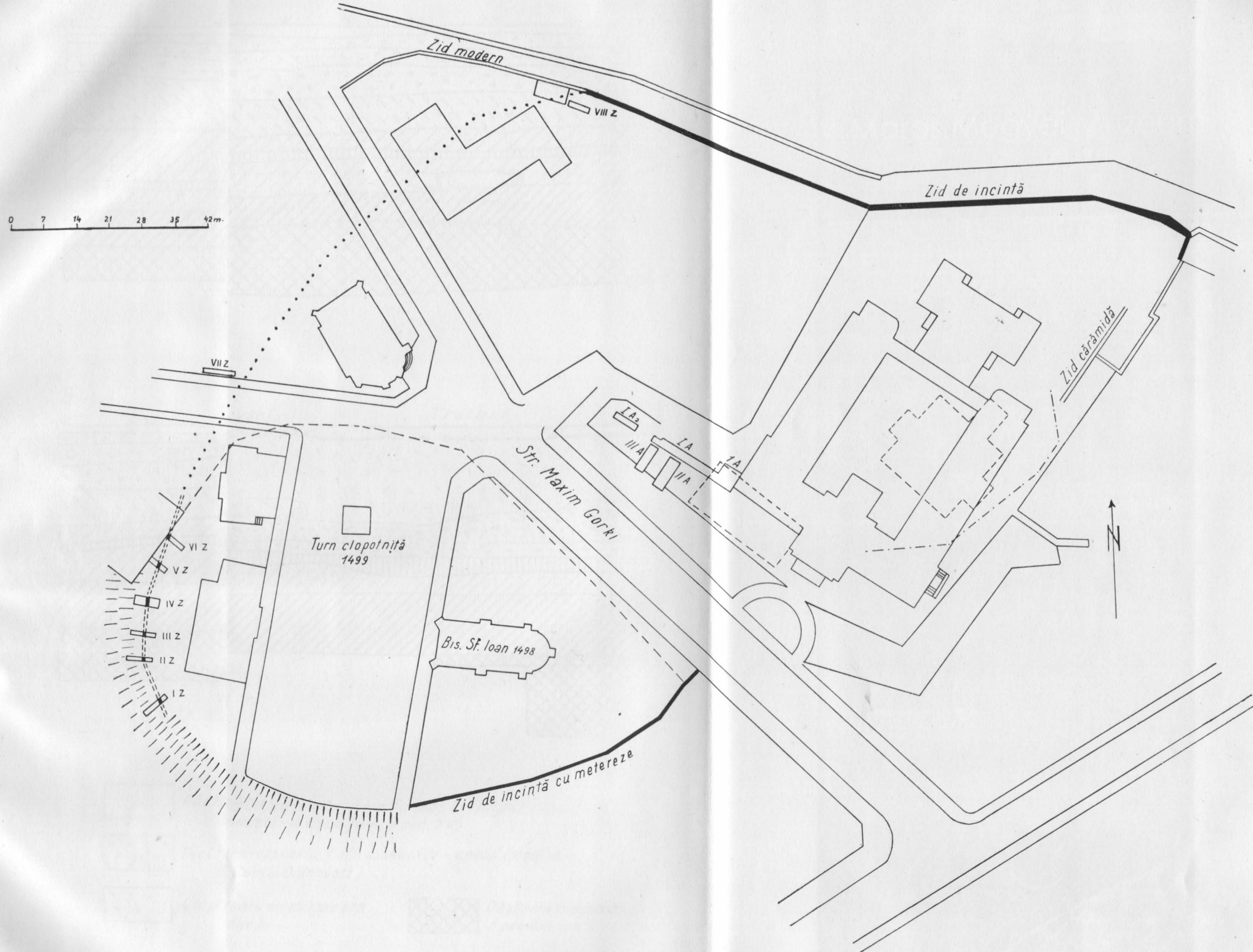

Fig. 11. — Piatra Neamț. Planul general al sondajelor din anul 1955.

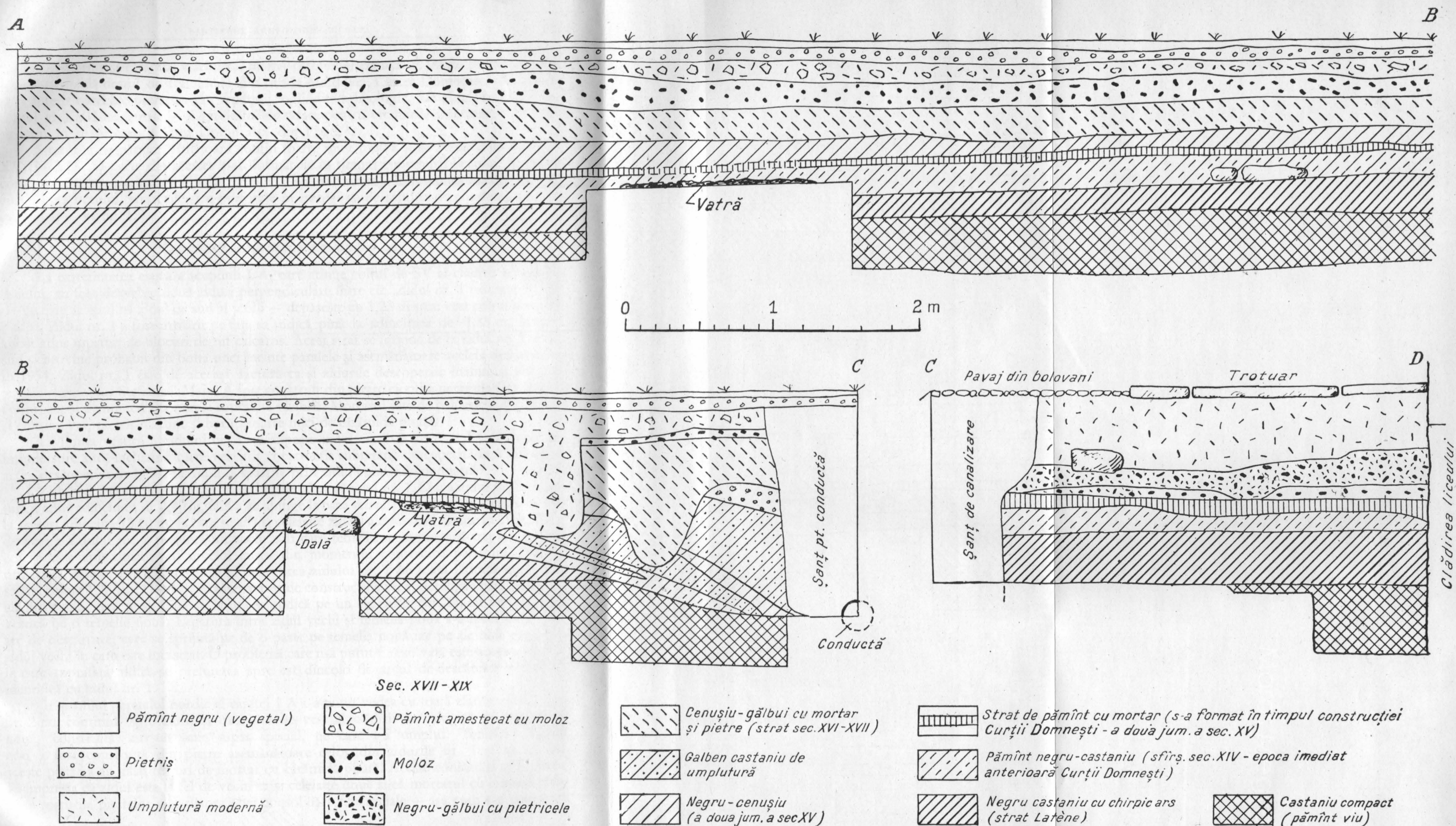

Fig. 12. — Profilul peretelui de N al secțiunii I A (cu caseta I A).

bucăți de mortar și cărămizi sfărimate, pietre, cărbuni și cenușă. E foarte probabil că în această perioadă destul de frământată din istoria Moldovei, Curtea Domnească din Piatra să fi suferit oarecare prefaceri sau reparații, oglindite arheologic. De altfel, începînd cu veacul al XVII-lea, știrile — și așa destul de sărace pentru vremurile anterioare — dispar cu totul în ce privește Curtea Domnească din Piatra¹.

Straturile de pământ următoare conțin foarte mult moloz și se plasează în secolele XVIII—XIX. O parte din acestea s-au format fie în timpul construirii liceului, fie după construcția acestuia (cînd s-a nivelat terenul cu soluri purtate). În regiunea imediat vecină cu clădirea liceului, straturile sînt perforate în întregime de șanțuri de conducte (apă și canalizare — v. fig. 12).

Complexele arhitectonice din caseta 1 A

La extremitatea estică a secțiunii I A, care atinge colțul de SV al clădirii actuale a liceului, au fost dezvelite două ziduri perpendiculare între ele. Zidul nr. 1 orientat E—V — pe care se sprijină zidul de sud al școlii — depășește cu 1,23 m spre vest colțul actualei clădiri. Zidul nr. 1 a fost urmărit pe fața sa sudică pînă la adîncimea de 1,85 m, la care a fost atins un strat de blocuri de tuf calcaros. Acest strat se întinde de la zidul nr. 1 către sud și provine probabil din bolta unei incinte paralele și asemănătoare aceleia descoperite în 1954. Zidul nr. 1 este de aceeași factură ca și zidurile descoperite înainte și datează tot din vremea lui Ștefan cel Mare. A fost construit din pietre cioplite neregulat, cu forme colțuroase și avînd netezită numai suprafața vizibilă. Mortarul este de culoare albă-gălbuie și conține var, pietriș mărunț și bucăți foarte mici de cărămidă pisată.

La limita vestică a zidului nr. 1 se alipește zidul nr. 2 (gros de 1,32 m), care se întinde spre sud, închizînd către vest atît construcția subterană descoperită în 1955 cît și aceea descoperită în 1954, ele fiind despărțite prin zidul cu arcade de piatră².

Zidul nr. 2 este construit din același material ca și zidul nr. 1. Lîngă zidul nr. 2, săpătura a atins adîncimea de 2,40 m, fără a se ajunge la baza temeliei. Desigur că aceasta se află la aceeași adîncime (3,60 m) la care se află și celelalte ziduri ale pivniței săpate în 1954. Fața de vest a zidului nr. 2 prezintă un soclu sub care temelia se îngustează treptat. Soclul corespunde aproximativ cu nivelul curții din momentul construirii palatului. Pentru urmărirea zidului nr. 2 către nord și dezvelirea zidului nr. 1 pe toată lățimea sa, a fost săpată caseta 1 A (fig. 11—12). Aceste resturi de construcții au fost deranjate prin ridicarea clădirii școlii, care se sprijină cu latura sa sudică pe un zid vechi (nr. 1), iar cu latura sa vestică pe o temelie nouă. Legătura între zidul vechi și temelia nouă s-a făcut printr-un arc de descărcare, care se sprijină pe de o parte pe temelia nouă iar pe de altă parte pe zidul vechi în care este încastrat. O problemă care n-a putut fi rezolvată este aceea a felului în care suprafața zidită se prelungea spre est dincolo de arcu de descărcare și dacă se identifică cu zidul nr. 1.

În profilul peretelui nordic al casetei 1 A s-a putut vedea cu toată claritatea că zidul nr. 2 nu continuă spre nord și că zidul de vest al clădirii actuale stă pe o temelie nouă, construită într-un șanț săpat special, pe care l-a umplut. Temelia zidului nou a fost construită din pietre asemănătoare celor din zidurile nr. 1 și nr. 2. Pe aceste pietre s-au găsit resturi de mortar cu cărămidă pisată. Aceste constatări ar fi putut da impresia că zidul este la fel de vechi ca și celelalte două și că mortarul cu ciment găsit între rosturile pietrelor s-ar datora unei consolidări superficiale — așa cum s-a constatat

¹ Trimisul papal Marcus Bandinus, care în iarna anului 1646 trece prin Piatra, nu pomeneste nimic de Curțile Domnești de aici — deși o face pentru alte locuri prin care a trecut — Suceava, Hirslau, Iași (v. *Codex*

Bandinus, ed. V. A. Urechia, în «Anal. Acad. Rom.», M.m. secț. ist., seria a II-a, tom XVI, București, 1895, p. 60—62).

² Vezi raportul din 1954 în SCIV, VI, 1955, *loc. cit.*

cu precizie pe fața sudică a zidului nr. 1 Stratigrafia profilului peretelui de nord al casei 1 A înlătură îndoiala și precizează că temelia zidului vestic al actualei clădiri este nouă. Nu există urma unei săpături de-a lungul zidului — operație necesară pentru a se permite consolidarea superficială cu ciment a unui zid vechi. Ajungem astfel la concluzia că temelia este modernă și a fost construită cu materiale vechi.

2. Zidul de incintă al Curții Domnești

Pe anumite porțiuni de tercn zidul vechi de incintă al Curții Domnești din Piatra se păstrează la suprafață și anume, pe o lungime de circa 50 m la sud de biserica lui Ștefan cel Mare, fiind distrus în acest loc cu ocazia amenajării străzii (azi Maxim Gorki). În această regiune zidul de incintă, ruinat în parte, mai păstrează totuși vechile crencle de apărare. Continuînd spre NE, zidul de incintă se mai vede la est de clădirea școlii, pe o mică porțiune, și face colț cu latura de nord a incintei în str. Iernici, la NE de clădirea școlii. Din acest punct, spre vest, zidul de incintă (latura de nord) se păstrează aproape intact de-a lungul străzii Iernici și se întrerupe brusc în dreptul imobilului care adăpostește azilul de bătrîni (str. M. Gorki 8) — continuînd cu un zid modern. Pentru a verifica posibilitatea dacă nu cumva zidul de incintă a făcut în acest loc o cotitură spre sud, s-a efectuat secțiunea VIII Z (v. fig. 11). Rezultatul a fost negativ, ceea ce înseamnă că zidul modern a fost fundat sau pe temelia veche a zidului de incintă, urmînd poate și traseul acestuia, sau cotitura presupusă se află în afara extremității de NV a secțiunii VIII Z. Cercetările viitoare vor lămurii problema.

Rezultate mai concrete au fost obținute în regiunea situată la S și SV de biserică, acolo unde zidul de incintă nu se mai păstrează la suprafața solului (fig. 11). Cercetările au avut ca bază descoperirea în 1954 a unei frînturi din temelia zidului de incintă, precum și unele indicații date de un plan al orașului din anul 1878.

Pe o lungime de circa 80 m s-au efectuat șapte secțiuni perpendiculare pe direcția probabilă a zidului de incintă; acesta a fost descoperit în șase din secțiunile practicate (fig. 11). S-a constatat că zidul de incintă urmează traseul SE-NV; temelia nu este omogenă, constînd mai ales din bolovani de rîu și piatră de carieră. Ca liant s-a folosit un mortar destul de friabil (var, nisip și prundiș). Nu s-a constatat încă folosirea varului hidraulic. Grosimea fundației variază între 0,60 și 0,70 m. Observații stratigrafice referitoare la nivelul de fundare al zidului de incintă — din care să rezulte cu aproximație epoca de construcție — s-au putut face numai în secțiunea I Z. În restul terenului cercetat straturile fiind deranjate de lucrări moderne (canalizare etc.). Astfel s-a constatat că zidul de incintă a fost fundat într-un pămînt de culoare galbenă murdară și are baza fundației la o adîncime de 0,60—0,65 m față de nivelul actual al solului. La nord de zidul de incintă (adică în aria Curții Domnești) s-a constatat prezența unui strat de pămînt subțire amestecat cu mortar, situat la o adîncime de 0,20—0,30 m; acest strat trebuie pus în legătură cu acela surprins în sectorul de SV al Curții Domnești și s-a format probabil și aici în timpul construirii zidului de incintă, în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Cu alte cuvinte rezultă că fundația zidului de incintă a fost adîncită în pămînt cu numai 0,40—0,50 m față de nivelul contemporan de călcare din secolul al XV-lea, fiind probabil adîncită mai mult în alte puncte, în funcție de natura terenului și de necesitățile de apărare.

O serie de morminte (printre care trei de copii) descoperite la nord și sud de zidul de incintă ridică interesante probleme în legătură cu rostul acestei regiuni a Curții Domnești în decursul timpului. Date mai ample asupra zidului de incintă, laolaltă cu raportul cronologic — nestabil în încă — între incintă și mormintele descoperite, vor fi culese în urma cercetărilor viitoare.

ION NESTOR, AL. ALEXANDRESCU, N. CONSTANTINESCU, GH. DIACONU,
TR. MARTINOVICI, M. MATEI, S. MORINTZ, ȘT. OLTEANU.

RAPORT ASUPRA SĂPĂTURILOR DIN ANUL 1955 EFECTUATE LA MĂNĂSTIREA PUTNA

(Regiunea Suceava, raionul Rădăuți)

În cursul anului 1955, Ministerul Cultelor și-a propus să execute lucrări mai mari de refacere la Mănăstirea Putna. Pentru aducerea la îndeplinire a acestor lucrări, erau necesare precizuni cu privire la dezvoltarea în timp a structurii arhitectonice și a înfățișării monumentului. Ministerul a cerut de aceea, prin I.C.S.O.R., sprijinul Muzeului Național de Antichități al Academiei R.P.R., în vederea efectuării sondajelor arheologice pe care planul de refacere le implica. Sarcina de a răspunde acestei solicitări a revenit șantierului arheologic Suceava al Academiei R.P.R., care a inițiat imediat sondaje preliminare la Putna, după încheierea campaniei de lucru din 1955 de la Suceava.

Ținând seama de natura și de structura monumentului, conducerea șantierului Suceava a socotit că este necesar să plaseze cerințele imediate ale instituției care proiectase lucrările de refacere în cadrul unui plan metodic de cercetare în ansamblu a monumentului, imbinând astfel urmărirea obiectivelor limitate, legate de lucrările de restaurare, cu necesitățile unei explorări arheologice sistematice. Desfășurarea unei campanii de sondaje în cuprinsul mănăstirii Putna efectuate în spiritul amintit și asupra căreia echipa de cercetători deplasată de la Suceava raportează, în cele ce urmează, a confirmat deplin — după cum se va arăta în raport — îndreptățirea unei astfel de procedări. Ea a demonstrat în chipul cel mai clar cu putință că ansamblul de construcții de la Putna pune probleme complexe de ordin arheologic și istoric, a căror urmărire și rezolvare trebuie să preceadă orice încercare de a restitui monumentului aspectul său inițial. De aceea, de acord cu instituțiile cărora li se datorește inițiativa cercetărilor arheologice de la Putna, Institutul de Arheologie și colectivul șantierului Suceava au prevăzut continuarea în campania anului 1956 a explorării arheologice sistematice a acestui complex.

Echipa de cercetători care a executat lucrările arheologice preliminare din campania anului 1955 — și care urmează a le continua — a fost alcătuită din tov. Gh. Diaconu, Matei Mircea, Trifu Martinovici, N. Constaminescu și Șt. Olteanu. Ea și-a îndeplinit, în condițiile grele cauzate de intemperiiile toamnei târzii, și sub îndrumarea responsabilului șantierului Suceava, cu cea mai atentă grijă din punct de vedere metodic și cu succes deosebit, misiunea științifică încredințată. Raportul preliminar de față a fost redactat în colaborare de membrii amintiți ai echipei de cercetători.

★

Mănăstirea Putna (fig. 13) este situată la vest de comuna Putna, pe una din terasele albiei majore a piriului Putna. Începuturile mănăstirii se leagă de anul 1466; într-adevăr cronica lui Grigore Ureche ne informează că «... În al zecilea an a domniei sale, în anii 6974 (1466), iulie 10, (Ștefan cel Mare) au început a zidi mănăstirea Putna...», iar mai departe, în dreptul anului 1470, cronicarul însemna că «... au sfințit mănăstirea Putna care era zidită de dînsul, septembrie 3 zile...»¹.

Ctitoria marelui voievod a jucat un rol important în rîndul așezămintelor religioase moldovenești. Ea a devenit necropolă domnească pentru membrii familiei ctitorului pînă la Petru Rareș voievod².

Înzestrată an de an cu sate, iezere, păduri și alte proprietăți de către voievozi și mari boieri³, Mănăstirea Putna devine încă din timpul lui Ștefan cel Mare una din cele mai

¹ *Latopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359-1595)*, ed. C. Giurescu, București, 1915, p. 46, 51.

² Pentru membrii familiei lui Ștefan cel Mare îngropați la mîrea Putna, vezi Dr. E. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, I, Viena 1903, p. 60—97. Alături de aceștia,

în pridvorul bisericii, se mai află pietrele de mormînt ale mitropoliților Teoctist (1478) și Iacob Putneanul (1778), precum și o piatră de mormînt cu inscripție în limba slavonă — neidentificată.

³ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 215—217.

întărite mănăstiri moldovenești, dispunând de numeroase sate și țărani aserviți. Datorită importanței pe care o capătă din punct de vedere economic, ca centru înspre care se îndreptau anual produsele a numeroase sate, pe teritoriul Mănăstirii Putna vor fi adăugate construcții noi impuse de dezvoltarea ei de-a lungul veacurilor.

La dezvoltarea construcțiilor Mănăstirii Putna legate nemijlocit de cerințele tot mai mari ale depozitării produselor strânse de pe moșiile mănăstirii, se adaugă cu timpul¹ fortificarea acestui centru cu pinză de ziduri de jur împrejur și turnuri de apărare (fig. 13). Lucrările de întărire au fost făcute cu un dublu scop. În primul rînd prin fortificarea unui asemenea centru erau preîntîmpinate atacurile populației nemulțumite de pe moșiile mănăstirii. În al doilea rînd un atare centru întărit putea să facă față pilcurilor de oști prădătoare, care nu arareori se abăteau în incursiuni de jaf asupra Moldovei.

Importanța capătă de născutire de-a lungul veacurilor a atras atenția unor istorici din trecut, care au dat însă lucrări nesatisfăcătoare, datorită informațiilor sărace pe care s-au sprijinit în alcătuirea lor².

Cercetătorii din trecut ai Mănăstirii Putna au ajuns la o singură concluzie justă — și anume aceea că monumentul, așa cum se păstrează astăzi, a suferit mari transformări. Nu se putea preciza cu certitudine ce anume aparține ctitorului din secolul al XV-lea și ce anume renovatorilor din secolele următoare. De aceea lucrările noastre au trebuit să îmbrățișeze un mănunchi mai larg de probleme.

Cercetările au început în ziua de 17.XI.1955 și au fost încheiate la 2.XII.1955. Au fost săpate în total 12 secțiuni, dintre care 8 în incintă și 4 în exterior, totalizînd 251 m și circa 380 m³. Adineimea secțiunilor a variat între 1,50—4,50 m. Pentru cercetarea incintei Mănăstirii Putna s-a folosit sistemul de secțiuni în cruce. În felul acesta s-a putut determina raportul stratigrafic dintre diferitele construcții existente și acelea descoperite în pămînt (v. planul general, fig. 13).

Secțiunile executate în exteriorul incintei au făcut legătura stratigrafică cu celea din interior și au avut ca scop să determine întinderea nivelurilor de viață, pornind dinspre centrul fortificat în afară, și prezența eventuală a unor construcții de apărare sau de alt gen în aria exterioară a monumentului.

Pentru o mai bună orientare pe planul general al săpăturilor, atragem atenția că secțiunile din incintă au fost marcate cu litera « A », iar celea din exterior cu literele « B » (pe latura de est) și « C » (pe latura de vest).

Nivelul de viață

Urme anterioare constructorilor în piatră din secolul al XV-lea nu au fost găsite, cu excepția citorva cioburi neolitice descoperite întîmplător la circa 150 m sud-vest de mănăstire. Un astfel de fragment, corodat puternic, a fost găsit în timpul săpăturilor, în secțiunea I C (vezi plan) la adîncimea de 1,50 m, într-un pămînt mișcat de către constructorii zidului de incintă din secolul al XV-lea. Se pare că aceste cioburi au fost rulate dinspre înălțimile de pe latura de nord a Mănăstirii Putna, unde probabil că a existat o așezare neolitică. Condițiile de găsimă și observațiile de teren înregistrate, exclud ipoteza prezenței unei așezări neolitice pe teritoriul cercetat de noi.

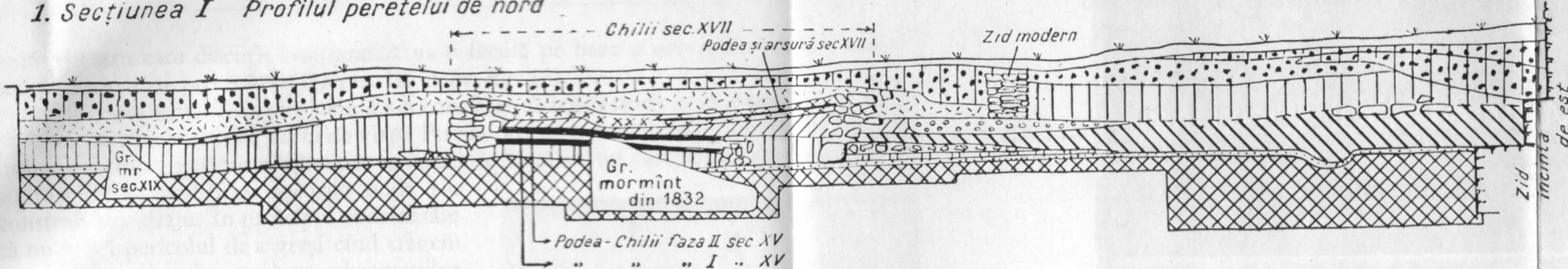
Locul în care depunerile arheologice, începînd cu nivelul constructorilor și terminînd cu acela contemporan, ni s-au păstrat mai bine, se află situat pe latura de sud a bisericii,

¹ Se pare că incinta cu turnurile de apărare a fost ridicată la circa 10 ani după construirea bisericii. În afară de observațiile arheologice, acest lucru e dovedit de inscripția de pe turnul tezaurului din anul 1481 (v. Kozak, *op. cit.*, p. 69) precum și de inscripția de pe turnul de intrare, din același an, asupra căreia a referit recent M. Berza,

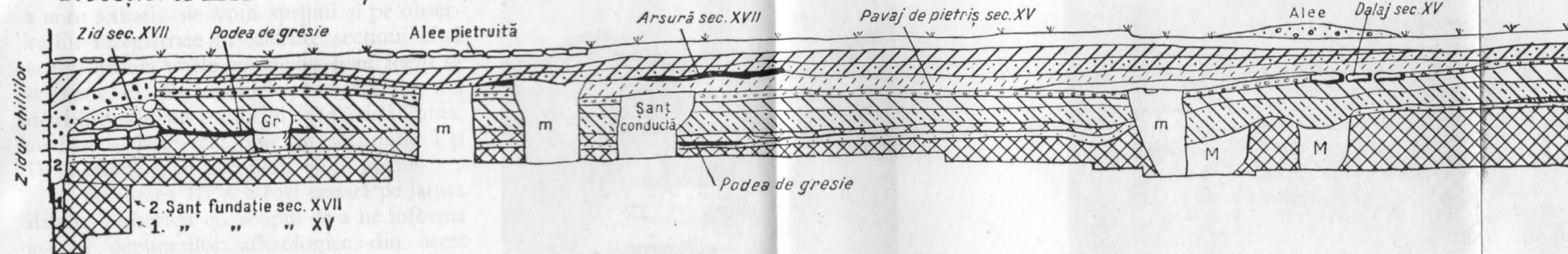
Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare (în « Studii și cercetări de Istoria Artei », 1—2, 1955, p. 76—77).

² K. A. Romstorfer, *Das alte Griechisch-Orthodoxe Kloster Putna*, Căluțu, 1904; D. Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905.

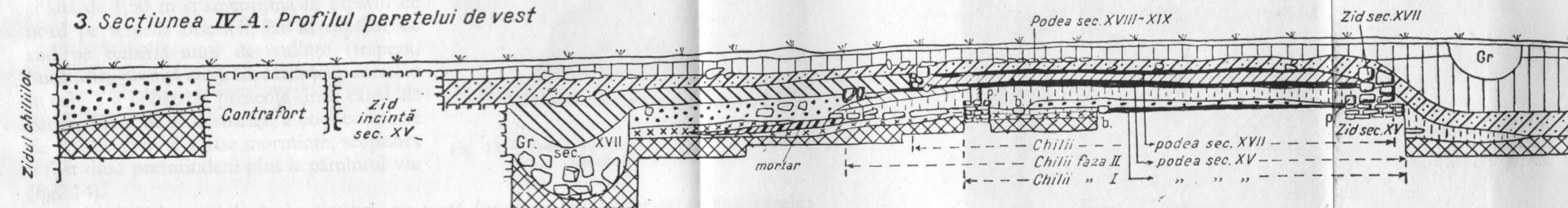
1. Secțiunea I Profilul peretelui de nord

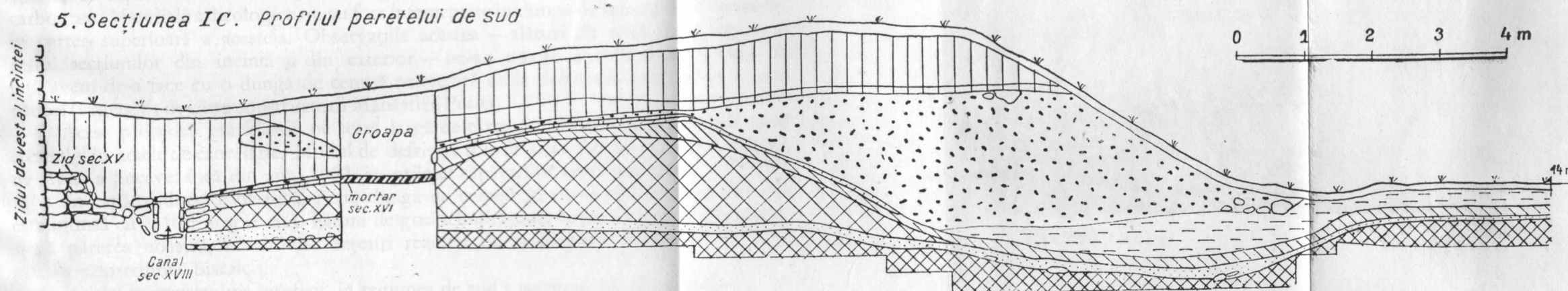
2. Secțiunea III A. Profilul peretelui de vest

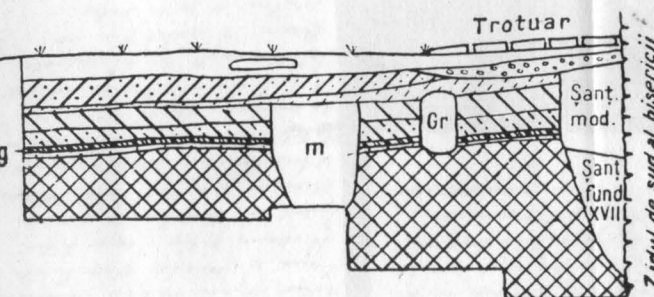
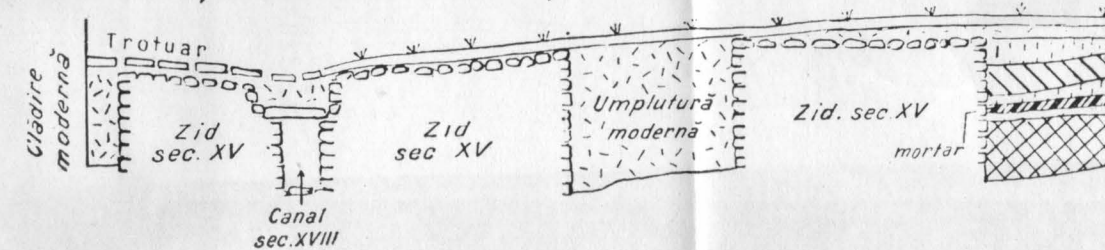
3. Secțiunea IV A. Profilul peretelui de vest

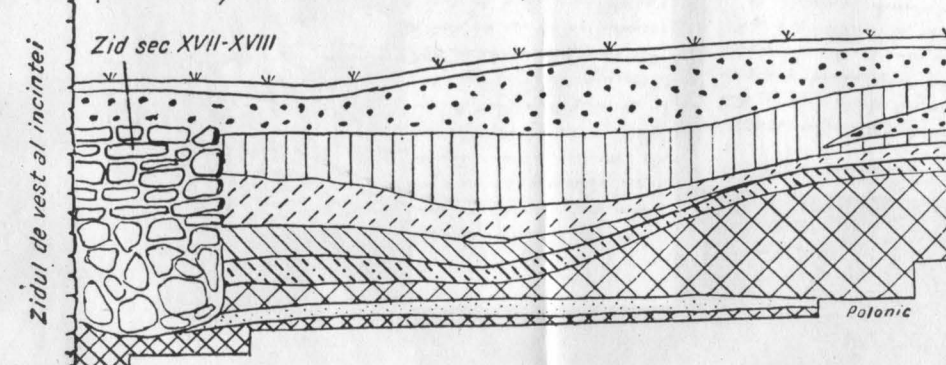
5. Secțiunea IC. Profilul peretelui de sud

4. Secțiunea VII A. Profilul peretelui de vest

6. Secțiunea IIC. Profilul peretelui de sud

Legenda

	Strat vegetal		Strat sec. XV (păm. galben-verzui)		Păm. galben (viu purtat)
	Moloz		Strat sec. XV (păm. galben-murdar)		Păm. roșcat cu pietriș (viu purtat)
	Strat modern		Umplutură modernă		Dungă de cenușă
	Strat sec. XVII-XVIII		Păm. negru cenușos		Podele de chilii Arsură
	Strat sec. XVII (a II-a jum.)		Păm. galben-murdar cu moloz		Nisip Prundiș
	Strat sec. XVI-XVII		Păm. galben și negru		Pământ viu
	Strat sec. XV (păm. galben-negru)		Păm. negru (mlăștinos)		Pietre

Fig. 14. — Profilele unor secțiuni executate în interiorul și exteriorul Mănăstirii Putna, 1955.

motiv pentru care discuția stratigrafică va fi făcută pe baza observațiilor înregistrate în acest sector, mai precis în secțiunea III A (v. fig. 13).

În restul secțiunilor din incintă s-a constatat că renovatorii monumentului au decapitat uneori nivelurile mai vechi de viață. Privită în mare, situația stratigrafică este aceeași în toate sectoarele. Amputările unor niveluri de viață au un caracter local, limitat, și ele au fost făcute numai pe locurile unde s-a construit mai târziu. În principiu considerăm că nu există pericolul de a greși când tragem concluzii stratigrafice pe baza observațiilor dintr-o secțiune, executată într-o regiune cu mai puține modificări.

De altfel, pentru o mai justă înțelegere a unor situații, ne vom sprijini și pe observațiile înregistrate în celelalte secțiuni când vom formula unele concluzii. Este locul să se arate că distrugerile provocate de trei mari incendii pe teritoriul Mănăstirii Putna, au fost sesizate mai bine în secțiunile I și IV A, unde s-au descoperit chilii arse.

Secțiunea III A a fost trasată pe latura de sud a bisericii cu scopul de a ne informa asupra depunerilor arheologice din acest sector al incintei. Ea este lungă de 28 m și lată de 1,50 m și se sprijină în capătul de nord pe temelia bisericii, iar în capătul de sud pe temelia unor dependințe (trapeză, bucătărie, pivniță etc.). Cu excepția punctelor în care s-a constatat prezența unui canal de drenaj, făcut de Romstorfer, a unei conducte de apă precum și a șase morminte, secțiunea a fost dusă pretutindeni pînă la pămîntul viu (fig. 14).

Analizînd profilul, de jos în sus, pe toată lungimea lui, constatăm următoarele: imediat deasupra solului viu se deosebește o dungă cenușoasă cu cărbuni în ea. La circa 4,50 m de capătul de sud al secțiunii s-a găsit în dunga de cenușă un trunchi de copac carbonizat. Materiale arheologice nu au fost interceptate în dunga de cenușă decît sporadic, în partea superioară a acesteia. Observațiile acestea — alături de altele înregistrate în restul secțiunilor din incintă și din exterior — ne-au dus la concluzia că în cazul de față avem de-a face cu o dungă de cenușă provenită de la defrișarea prin ardere a unei păduri (vegetații) de către constructorii Mănăstirii Putna.

Acest procedeu era folosit pe scară largă de către moldoveni în evul mediu, fiind atestat și în actele de cancelarie. Modul de defrișare folosit aici a fost surprins și la Cetatea de Apus a Sucevei încă din anul 1952, cu prilejul săpăturilor executate aici.

În capătul dinspre biserică, peste dunga de cenușă găsim o pătură de gresie care este întinsă circa 10 m înspre sud. Pătura de gresie împrăștiată în jurul bisericii reprezintă, după părerea noastră, nivelul de deșeuri rezultat de la cioplirea blocurilor folosite pentru construirea bisericii.

Paralel cu construirea bisericii, în regiunea de sud a secțiunii III A, constructorii au efectuat o operație de alt gen. Ei au depus aici peste dunga de cenușă un pămînt scos de la adîncime mare, probabil cu prilejul săpării unor fundații pe latura de sud a incintei.

Fig. 15. — Vedere asupra secțiunii I-a din interiorul Mănăstirii Putna.

Peste pământul purtat, constructorii au așternut o placă de gresie sfărâmicioasă, arsă puternic și contemporană cu aceea din preajma bisericii. Stratul de gresie a fost folosit ca podea pentru o locuință al cărei rol nu l-am putut defini. Pe podea au fost descoperite birne carbonizate și numeroase cuie aparținând complexului de locuire. În cadrul și pe linia acestei locuințe s-a găsit ceramică datînd din secolul al XV-lea, de factură rurală.

În continuare, peste nivelul de gresie, se deosebesc două faze de umplere-înălțare, marcate prin straturi de pământ, totalizînd grosimea de 0,50—0,70 m. În aceste straturi, deosebite ca structură și depuse în timp la un interval foarte scurt, s-a găsit puțin material ceramic din secolul al XV-lea.

Fig. 16 — Mănăstirea Putna, secțiunea III A. Dalaj din a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Deasupra acestui pat de pământ folosit pentru înălțare a ieșit la iveală un pavaj din piatră de râu. În regiunea de mijloc a pavajului au fost descoperite mai multe dale din piatră de râu, dispuse pe direcția NV—SE, formînd o cărare care lega probabil biserica de eventualele dependințe, situate în colțul de sud-est al actualei incinte (fig. 16). Pe pavaj și dalaj au fost găsite numeroase fragmente ceramice din secolul al XV-lea. Ceramica aceasta este superioară aceleia găsită în nivelul constructorilor. Majoritatea cioburilor des-

coperite aici sînt scrise cu caractere slave și însoțite de ceramică de import.

În regiunea de mijloc a secțiunii, deasupra pavajului, se distinge un nivel mai puțin pronunțat, cu tendința de telescopare spre capete. Pe baza materialului ceramic nivelul a fost datat ca fiind din secolul al XVI-lea. Deasupra acestui nivel se deosebesc altele două, din secolul al XVII-lea, despărțite în regiunea de sud a secțiunii III A printr-o dungă de arsură puternică. Această arsură a fost pusă pe seama unui incendiu puternic și a unor distrugerii de pe urma cărora a avut de suferit Mănăstirea Putna în secolul al XVII-lea¹.

Ambele straturi datate în secolul al XVII-lea cuprind materiale care indică refaceri mari în acest secol.

În cuprinsul nivelului care se află deasupra pavajului și dalajului din secolul al XV-lea a fost găsit un strat de tencuială și pictură. Aceasta, colorată în roșu și albastru, este însoțită uneori de fragmente pe care se disting urme de foiță de aur. Dacă la aceste materiale adăugăm și fragmentele de discuri ornamentale și ciupercuțele smălțuite găsite în același strat, sîntem îndreptățiți să presupunem că renovatorii bisericii din secolul al XVII-lea au scos acest material din interiorul și exteriorul bisericii și l-au împrăștiat în preajma acesteia, cu prilejul refacerii.

Cele două niveluri aparținînd secolului al XVII-lea au fost datate pe baza a două monede emise în acest secol și pe baza materialului ceramic descoperit în cuprinsul lor.

Deasupra acestor straturi deosebim altele două. Primul este datat în secolele XVIII—XIX, cu resturi din materialele de construcție marcînd și în această perioadă refaceri pe

¹ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Ponișnicu, București, 1944, p. 162, unde se dau detalii

pentru Mănăstirea Dragomirna ș.a.; pentru Mănăstirea Putna, v. cronică lui I. Neculce.

teritoriul Mănăstirii Putna. Ultimul a fost datat spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Peste acesta au fost așternute dalele contemporane, atât în jurul bisericii cât și în jurul dependințelor de pe latura de sud (fig. 14). Ultimul nivel este contemporan cu lucrările arhitectului austriac Romstorfer. În strat au fost găsite fragmente de cărămidă folosite pentru acoperiș și mai ales bucăți din cărămida care imită mozaicul, cu care Romstorfer a pardosit biserica la începutul secolului al XX-lea.

În încheiere ținem să subliniem că pe latura de sud a bisericii, datorită faptului că nu au fost întreprinse operații de amputare a solului de către constructori sau renovatori, sînt păstrate depunerile arheologice începînd cu nivelul constructorilor, pînă astăzi.

Biserica

Pentru cercetarea temelii bisericii rolul principal l-au avut secțiunile I, II, III și IV din sectorul «A» (v. pl. general, fig. 13). Singurul loc în care se poate afirma cu certitudine că s-a atins temelia monumentului din secolul al XV-lea, în starea ei inițială, fără să fi suferit modificări de-a lungul veacurilor, a fost observat pe latura de nord, în extremitatea de sud a secțiunii IV A. În această regiune constatăm că temelia este adosată șanțului de fundație inițial (din secolul al XV-lea). La aceasta se mai adaugă și observația înregistrată în legătură cu determinarea precisă a nivelului de săpare a fundației din secolul al XV-lea. Pe aceeași latură a bisericii, în capătul de sud al secțiunii II A, a fost găsit un contrafort datat în secolele XVIII-XIX. Contrafortul a îngreuiat prin poziția lui problema urmărită aici. Cu toate acestea se poate afirma ipotetic, pe baza altor observații înregistrate în cuprinsul secțiunii, că temelia pridvorului se leagă organic de aceea a pronaosului. Acest lucru este întărit și de faptul că în pridvor se află mormîntul mitropolitului Teoctist, a cărui lespede a fost așezată în timpul și din inițiativa lui Ștefan cel Mare. Mormîntul se află lângă zidul de nord al pridvorului.

Pe latura de est a bisericii, secțiunea I A a fost amplasată jumătate pe contrafortul altarului și restul pe temelia propriu-zisă a absidei altarului.

Observațiile stratigrafice și prezența unor pietre refolosite, înglobate în actuala zidărie, dovedesc că temelia bisericii a fost refăcută în secolul al XVII-lea, prin tehnica plombării. Una dintre pietrele folosite pentru zidăria de la contrafortul altarului prezintă în exterior pictură murală colorată în albastru. Pe acest fond a fost aplicată o stea în cinci colțuri lucrată cu foiță de aur. Un alt argument puternic în sprijinul celor susținute este reprezentat de un cavou de cărămidă din secolul al XV-lea, tăiat de contrafortul de la absida altarului. Acest contrafort se țese de temelia refăcută în secolul al XVII-lea.

Același lucru a fost observat și în capătul de nord al secțiunii III A. Alături de un cavou tăiat de fundația refăcută, aici a fost surprins și nivelul de săpare al șanțului de fundație al temeliei refăcute în secolul al XVII-lea (fig. 14).

În această regiune au fost obținute și date în legătură cu tehnica folosită în astfel de împrejurări de către constructori. Plomba de zidărie adăugată de renovatorii din secolul al XVII-lea se pare că începe din regiunea peretelui de vest al secțiunii III A, cu tendința de îngroșare înspre est, pe direcția contrafortului ridicat între naos și pronaos (fig. 13). Renovatorii temeliei bisericii din secolul al XVII-lea au folosit următorul procedeu: ei au săpat un șanț lat de circa 0,30—0,50 m în jurul temeliei din secolul al XV-lea, mergînd în adîncime pînă la baza temeliei bisericii din secolul al XV-lea. Acest șanț a fost căptușit în partea lui exterioară, pe toată adîncimea, cu loazbe de stejar legate din loc în loc cu pari de stejar, avînd în medie lungimea de 1,50—2 m și grosimea de 0,20—0,30 m. În spațiul dintre loazbe și temelia veche a bisericii a fost turnată masa de mortar și piatră care a făcut legătura organică cu fundația veche. În capătul de nord al secțiunii III A, la jumătatea secțiunii, am găsit urma unui par de stejar și loazbe dispuse la est și vest de

acesta. După toate datele obținute în această secțiune putem trage concluzia că la vest de secțiunea III A, temelia bisericii nu a mai fost refăcută în secolul al XVII-lea.

În încheiere trebuie să coroborăm datele obținute de noi cu unele refaceri de pe latura de nord a bisericii, ilustrate de contraforții adăugați de către mitropolitul Iacob Putneanul în secolul al XVIII-lea.

Considerăm că prezența acestor contraforți numai pe latura de nord și numai în regiunea naosului și a altarului se datorește împrejurărilor următoare: În secolul al XVII-lea latura de sud a bisericii a fost supusă unei refaceri care a avut rolul să întărească temelia. Această operație nu a fost făcută și pe latura de nord. Cu timpul, probabil, latura de nord a cedat, și de aceea constructorii mitropolitului Iacob Putneanul au adăugat contraforții de pe latura de nord, așezându-i nesimetric și dând în acest fel un aspect neplăcut bisericii din zilele noastre.

Dependințe-incintă

Cercetările din cuprinsul incintei au scos la iveală urme importante aparținând unor construcții din paianță.

În afară de complexul de locuire semnalat pe latura de sud — și al cărui rol nu a putut fi definit — trebuie să arătăm că pe laturile de est și nord am descoperit o serie de chilii suprapuse.

În secțiunea IV a din sectorul « A », la circa 4 m sud de zidul din secolul al XV-lea (fig. 13), au ieșit la iveală urmele unor chilii de pe această latură a incintei, datind din diferite perioade cuprinse între secolele XV-XVIII.

Din secolul al XV-lea s-au descoperit urmele a două niveluri de chilii. *Primul nivel* se caracterizează printr-o arsură puternică în care s-au găsit numeroase fragmente ceramice, smălțuite și nesmălțuite, din secolul al XV-lea. Podeaua chiliei era făcută din mortar. Din laturile longitudinale ale chiliei prinse în secțiune s-au păstrat doar fundațiile lor de piatră legată cu mortar, late de 0,50 m. Din pereții chiliilor, înafară de urmele de chirpici, s-au păstrat resturi de pictură murală colorată în alb, roșu și negru. Din categoria materialelor feroase semnalăm numeroase cuie și o balama completă de la ușa chiliei.

Al doilea nivel de chilii din secolul al XV-lea se suprapune peste primul, după ce mai întâi locul fusese nivelat de către constructori printr-un pat de pământ galben adus.

Următoarele niveluri de chilii care se suprapun peste cele vechi datează din secolele XVII—XVIII. Ele respectă aproape întocmai planul celor dintâi și se caracterizează prin urme de arsură, cenușă, fragmente ceramice, cuie, cărămidă arsă la roșu de formă pătrată și altele.

Chiliile de pe latura de est a Mănăstirii Putna (fig. 14) nu se deosebesc prea mult ca plan și tehnică de execuție față de cele analizate. Singura deosebire constă în faptul că pe această latură a mănăstirii au fost găsite — în loc de patru niveluri — numai trei. În fața chiliilor din secolul al XV-lea din sectorul estic au fost descoperite discuri și ciupercuțe smălțuite, folosite probabil la decorarea exterioară a chiliilor.

Șirul dependențelor din incinta Mănăstirii Putna nu se încheie cu chiliile din paianță folosite de generațiile de călugări care au trăit aici.

S-a arătat că pe latura de sud a Mănăstirii Putna, în capătul de sud al secțiunii III A, au fost efectuate încă din secolul al XV-lea lucrări de sapă la mare adâncime — poate cu scopul de a fonda temeliile unor construcții din piatră, ridicate pe locul unde se află astăzi trapeza, atelierele și pivnițele mănăstirii. În aceeași regiune am descoperit în secțiunile III și VI A resturile unui zid datat în secolul al XVII-lea. Acest zid este adosat în regiunea secțiunii III A a temeliilor actualelor dependențe. Acest lucru ne îndreptățește să credem că fundația pivnițelor este mai veche. Rostul zidului din secolul al XVII-lea nu a fost

lămurit. Constatăm însă că din regiunea secțiunii III A pe direcția secțiunii VI A zidul are tendința de a se depărta înspre nord față de temelia pivnițelor.

Ziduri cu rolul încă nedeterminat precis au fost găsite și în secțiunea V A. Aici s-a constatat că zidurile descoperite se închid la capete, indicând temelia unor încăperi. În campania aceasta nu au fost găsite suficiente elemente pentru a data aceste temelii și a lămuri problemele pe care ele le ridică.

Importanța complexelor de zidărie descoperite pe latura de sud a incintei mănăstirii Putna crește dacă adăugăm faptul că pe această latură a fost descoperită o conductă de apă orientată tocmai spre aceste construcții. Conducta a fost descoperită în secțiunea III A. Ea a fost lucrată din olane legate cu mortar la capete. Conducta a fost găsită într-un canal de piatră de formă rectangulară, acoperit cu lespezi din piatră de râu și a fost datată în secolul al XVI-lea.

În sectorul de sud al Mănăstirii Putna se impun cercetări noi și mai ample pentru a lămuri problemele ridicate de sondajul executat în 1955. Sectorul de sud al mănăstirii Putna se deosebește de celelalte datorită unor descoperiri care ar indica eventual că pe această latură a incintei au putut să funcționeze construcțiile de fast ale mănăstirii Putna, casa egumenească și domnească.

Incinta

Problemele cele mai importante și rezultatele cele mai bogate obținute în campania aceasta se leagă nemijlocit de zidul de incintă — fortificația propriu-zisă a mănăstirii.

La capătul de nord al secțiunii IVa din sectorul « A » (fig. 14) a fost descoperit zidul de incintă din secolul al XV-lea și un contrafort exterior adosat acestuia. Zidul descoperit are lățimea de 2 m și este ca structură a materialului și ca tehnică de execuție contemporan cu zidul de pe latura de est.

Rezultatele obținute în acest sector au impus cercetarea în continuare a acestui complex important, și de aceea pe latura de nord a incintei, în colțul de nord-vest, a fost executată o secțiune în formă de cruce (fig. 13). În acest punct lucrările nu au fost încheiate deoarece au fost executate la sfârșitul campaniei. Cu toate acestea s-a putut constata că zidul de nord al incintei din secolul al XV-lea continuă pînă în această regiune și se leagă de un complex de ziduri care indică prezența aici a unui turn de colț (fig. 13).

În exterior, pe latura de est a Mănăstirii Putna, au fost surprinse cu ajutorul a două secțiuni două ziduri care se închid și formează un turn rectangular de latură, pe care a fost ridicată mai târziu clopotnița actuală a Mănăstirii Putna (fig. 13).

Zidul de nord al turnului descoperit aici se țese organic de zidul de incintă de pe latura de est a mănăstirii. Nivelul de săpare a fundației zidului de incintă de pe latura de est, stabilit în capătul de est al secțiunii I a (fig. 14), precum și nivelul de săpare a fundației zidului găsit în secțiunea I B, alături de niște vetre temporare ale constructorilor incintei, pe fundul cărora au fost găsite materiale ceramice rurale din secolul al XV-lea, indică în chip sigur că în porțiunea cercetată incinta, cel puțin la fundații, nu a suferit modificări de-a lungul veacurilor. Cu același prilej au fost înregistrate observații în legătură cu amenajări mari de pământ efectuate de constructorii incintei, atît pe latura de est cît și pe latura de vest.

Pe latura de vest a mănăstirii a fost descoperit nivelul constructorilor din secolul al XV-lea (fig. 14). Acest nivel a fost datat pe baza materialului ceramic descoperit aici. Cu toate acestea zidul păstrat pe latura de vest aparține în forma actuală secolului al XVII-lea. După părerea noastră zidul de incintă din secolul al XV-lea trebuie urmărit între actualul zid și clădirea muzeului. Prin săpăturile din campania aceasta s-a putut dovedi că atît

cotul de zid cit și întregul complex de zidărie aflat la nord de secțiunea I C aparțin secolelor XVIII-XIX. Acest zid se leagă în colțul de nord-vest cu actualul zid de nord datat din aceeași vreme (fig. 13)¹.

Pe lângă observațiile stratigrafice pe care le avem în sprijinul acestei afirmații, adăugăm și prezența unui canal de drenaj amenajat tirziu în incinta mănăstirii. Canalul a fost lucrat în grosimea unui zid vechi, demantelat, iar în partea superioară constructorii l-au acoperit cu dale de riu. El străpunge actualul zid de incintă în regiunea secțiunii I C.

Pentru a încheia observațiile înregistrate pe latura de vest a incintei, socotim necesar să atragem atenția asupra faptului că depuneri și urme de viață (amenajări) din secolul al XV-lea au fost prinse din plin pe această latură.

Este posibil ca zidul din secolul al XV-lea să fie demantelat în interiorul mănăstirii Putna. În acest caz el se leagă în linie dreaptă de turnul descoperit în colțul de nord-vest al incintei și urmărește direcția zidului de incintă de vest, situat la sud de turnul tezaurului (fig. 13).

Zidul de incintă datat în secolul al XVII-lea, situat la nord de turnul tezaurului, se țese organic cu plomba sau contraforții exteriori ai acestuia. Dacă lucrările stau așa, se poate admite că turnul tezaurului, care este lucrat din blocuri de piatră ecarisată, a fost căptușit în exterior în secolul al XVII-lea. Datele arheologice vin în sprijinul unor observații de caracter arhitectonic, făcute pe turnul tezaurului. Pe latura de vest turnul tezaurului din secolul al XV-lea are ferestrele de apărare înecate la bază în zidăria din secolul al XVII-lea.

Morminte

În secțiunile I, III și IV A din incintă au fost interceptate 17 morminte și 3 cavouri lucrate din cărămidă. Cavourile sînt dispuse de jur împrejurul bisericii.

În cavouri n-au fost găsite decît fragmente de schelete omenești, deoarece acestea au fost deranjate de către constructorii din secolul al XVII-lea, cu prilejul refacerii temeliei bisericii. Cavoul descoperit în secțiunea III A precum și acela din secțiunea I A, tăiat de contrafortul altarului, datează dintr-o epocă anterioară secolului al XVII-lea. Ultimul cavou (cel din secțiunea IA) a fost deranjat de către lucrătorii lui Romstorfer, cînd acesta a amenajat pe latura de est a bisericii un canal de absorbție a apei.

Restul mormintelor orientate vest-est sînt simple și cu coșciuge de lemn. În cadrul acestora, cinci datează din secolul al XV-lea (două în secțiunea IA, unul în secțiunea IV A și două în secțiunea IIIA).

Analizînd profilul de vest al secțiunii III A, constatăm că mormintele din secolul al XV-lea, descoperite în această secțiune, sînt anterioare înălțărilor de pămînt, pavajului și dalajului din secolul al XV-lea. Sînt indicii sigure că aceste morminte aparțin epocii de după construirea bisericii, dar anterioare ridicării incintei², cînd la Mănăstirea Putna se fac mari amenajări de teren impuse de construirea zidului de incintă.

Mormintele din secolul al XVII-lea perforază primul nivel din secolul al XVII-lea sau sînt acoperite de acesta.

În secțiunea I A au fost descoperite două schelete așezate în același sicriu. Schelele aveau calotele craniene tăiate cu fierăstrăul de jur împrejur. Sub capetele ambelor schelete am găsit așezată cite o cărămidă pe care era scris cu caractere chirilice:

1832 ieromonahul Borșa

1832 ieromonahul Kirilescu

¹ Se știe că în anul 1757 precum și într-o anii 1854—1856 zidul de incintă suferă modificări (v. D. Dan, *op. cit.*, p. 17).

² Vezi E. Kozak, *op. cit.*, p. 69, inscripția din 1481 de pe turnul tezaurului.

În afară de aceste două schelete care au fost cercetate amănunțit și ridicate, restul scheletelor n-au fost cercetate în întregime. Ele au fost dezvelite pe lățimea secțiunilor în care au fost interceptate. Scheletele aparțin unor oameni maturi, iar ca inventar semnalăm urmele unor cruci de lemn de diverse mărimi așezate pe pieptul unora.

Cimitirul de călugări din preajma Mănăstirii Putna comportă încă cercetări. Prin sondajele întreprinse în preajma bisericii ne-am putut da seama de răspândirea mormintelor și de densitatea acestora. Deocamdată subliniem frecvența acestora pe latura de sud. Ele sînt mai rare pe laturile de est și nord și nu depășesc chiliile din secolul al XV-lea. Cavourile dispuse de jur împrejurul bisericii aparțin probabil unor erahi. Acest lucru este documentat și de cele două pietre funerare care se află lângă zidul altarului, pe latura de est a bisericii ¹.

Materiale ceramice ș. a.

Unul dintre rezultatele cele mai importante obținute în săpăturile de la Mănăstirea Putna îl reprezintă materialul ceramic descoperit aici.

În săpături au fost găsite fragmente ceramice începînd din secolul al XV-lea și termi-

nînd cu acelea contemporane. Ceramica de uz larg de la Mănăstirea Putna, datată în secolul al XV-lea, se împarte în trei grupe. În nivelul constructorilor din secolul al XV-lea, atît în incintă cit și în afara acesteia, au fost găsite fragmente ceramice de factură rurală. Această ceramică are legături cu aceea datată de noi în secolul al XIV-lea (la Cetatea de Apus și Șipot de la Suceava), precum și cu ceramica de la începutul secolului al XV-lea descoperită pe platoul din fața Cetății de Scaun din Suceava.

Fragmentele ceramice de factură rurală poartă urma unei pojghițe de arsură, datorită focului vetrelor. Menționăm că în secțiunea I B a fost găsită o vatră simplă cu cioburi de factură rurală aparținînd constructorilor zidului de incintă. Este important de subliniat că ceramica de acest gen apare în proporție de 80% în exteriorul mănăstirii și numai 20% în incintă.

O altă specie de ceramică se caracterizează prin forma vaselor: ulcioare, ploscuțe și căni lucrate îngrijit și ornamentate cu mult gust. Această ceramică, în afară de jocul plăcut de culori obținut în ornamentație cu ajutorul unui smalt superior, poartă pe ea o

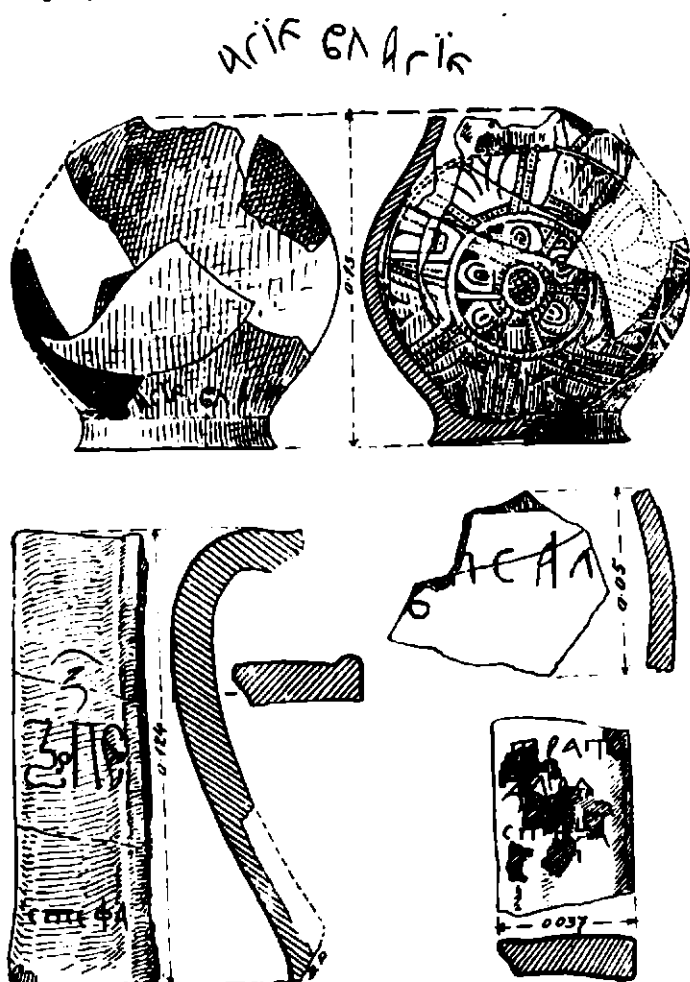

Fig. 17. — Ceramică smălțuită, scrisă (sec. XV).

¹ E. Kozak, *op. cit.*, p. 94.

serie de cuvinte scrise cu caractere slave. Printre cele mai frecvente nume întâlnite cităm pe Ștefan, Tofan, Vlasie și alții (fig. 17). Pe unele fragmente întâlnim, alături de scrisul curent specific actelor de cancelarie emise în limba slavă, și unele litere majuscule, care egaleză în execuție monogramele cu care încep capitolele celor mai frumoase evangheliare sau ale altor cărți bisericești din secolul al XV-lea.

Această ceramică a fost descoperită în toate sectoarele cercetate, în nivelul din a doua jumătate a secolului al XV-lea care corespunde în timp cu faza de prosperitate a Mănăstirii Putna. Tot în acest nivel surprindem ceramică de import lucrată dintr-un porțelan fin, decorată în culori vii.

Ceramica de import descoperită pe teritoriul Mănăstirii Putna în nivelul din a doua jumătate a secolului al XV-lea prezintă analogii cu aceea de la Suceava găsită în săpăturile de la Curtea Domnească și din sectorul «oraș». La toate acestea se adaugă discurile smălțuite și ciupercuțele folosite la decorarea bisericii în exterior precum și a chiliilor.

Ceramica din secolele XVI, XVII și XVIII nu prezintă particularități deosebite și este comună cu aceea descoperită în săpăturile de la Suceava.

Printre celelalte materiale semnalăm prezența a două virfuri de săgeți, fragmente de cuțite, furculițe, sfeșnice și alte obiecte, lucrate din fier și folosite de călugări.

Analiza surnară a materialului osteologic ne dovedește că în incinta Mănăstirii Putna au fost consumate tot felul de specii de animale — începând cu cornutele mari și mici și terminând cu animalele vinate. Dintre toate acestea ni se par semnificative oasele de pește mare întâlnite aici, pe care călugării știm că-l procurau de la Dunărea de Jos — așa cum ne informează de altfel și actele de cancelarie.

Abundența și diversitatea materialului osteologic din secolul al XV-lea față de acela al alor secole, poate să dea rezultate interesante în ceea ce privește problema modului de viață de pe teritoriul Mănăstirii Putna.

★

Colectivul a întreprins câteva cercetări pe teren, în jurul monumentului. Rezultate mai importante au fost obținute la punctul numit « Sihăstria », situat la circa 3 km nord-vest de Mănăstirea Putna pe malul stâng al pirăului Putna. Aici au fost cercetate ruinele unei biserițe și ale unor dependințe din piatră.

În altarul fostei biserițe au fost găsite două inscripții. Pe prima inscripție deosebim patru litere slavone. Cea de a doua inscripție a fost săpată în cîmpul unei cruci, în caractere latine majuscule, moderne, și are următorul conținut: PE LOCUL ACESTA AU CLADIT CTITORUL ILIE CANTACUZINA BISERICA DE LEMN ÎN ANII 1466 SAU PREFĂCUT DE PIATRA DE CTITORUL EPISCOP DOSOTEI ÎN ANUL 1785 SAU DESFIINȚAT ÎN 1812¹.

Ambele inscripții au fost depuse la Muzeul Mănăstirii Putna și comportă cercetări în continuare. Menționăm, că inscripția de pe cruce prezintă importanță pentru motivul că anul menționat aici (1466) coincide cu ridicarea bisericii din incinta Mănăstirii Putna.

Ctitorul biseriței din piatră (Dosotei) a fost identificat cu episcopul Dosoftei care funcționează între 13 noiembrie 1750 și 12 decembrie 1781 ca mare prelat al Bucovinei. El moare la 2 februarie 1789², deci la 4 ani după ce ridică biserița de piatră de la Sihăstria Putnei.

¹ Tot pe teritoriul Sihăstriei au fost descoperite în trecut alte 3 inscripții, dintre care una, scrisă cu caractere chirilice, are aproape același conținut ca inscripția noastră (v. Kozak, *op. cit.*, p. 96, fig. 10).

² N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții*

religioasă a Românilor, Vălenii de Munte, 1909, vol. II, p. 347. Dosotei a fost și egumen al Putnei, după cum reiese de pe un chivot din 1747 și de pe un potir din 1748 (ambele purtînd aceste date). Vezi D. Dan, *op. cit.*, p. 120.

Cercetătorii de pînă acum ai Mănăstirii Putna datează pe baza altor izvoare construcțiile de la Sihăstria Putnei ca aparținînd secolelor XVII și XVIII¹. Considerăm necesar un sondaj de informare pe teritoriul Sihăstriei.² În acest fel datele din inscripție care indică construcții sau renovări în legătură cu acest monument, se pot verifica temeinic.

★

Cercetările arheologice executate pe teritoriul Mănăstirii Putna în toamna anului 1955 ridică probleme importante. O serie de fapte constatate în timpul lucrărilor arheologice impun cercetarea mai amplă a monumentului și a incintei pentru a lămuri definitiv problema următoare: ce construcții anume aparțin secolului al XV-lea și ce anume renovatorilor din secolele următoare.

La importanta problemă a cunoașterii monumentului din punct de vedere arhitectonic, se adaugă altele de caracter arheologic-istoric. Ceramica de factură rurală descoperită pe teritoriul Mănăstirii Putna indică prezența țăranilor care au participat probabil la ridicarea construcțiilor de aici.

Pentru a ilustra contribuția săpăturilor arheologice executate într-un asemenea centru medieval și pentru a reliefa rolul arheologiei medievale, ca auxiliar prețios al istoriei, considerăm că este necesar să atragem atenția specialiștilor deocamdată asupra unei singure constatări. Dacă pînă la data executării săpăturilor arheologice cercetătorii monumentului de la Putna cunoșteau, pe baza izvoarelor scrise, că mănăstirea a fost incendiată de două ori, și anume, o dată în secolul al XV-lea³ și a doua oară în secolul al XVII-lea, în urma săpăturilor arheologice lucrurile se prezintă sub un alt aspect.

Am arătat în cursul expunerii noastre că arheologic, pe teritoriul Mănăstirii Putna, au fost surprinse patru complexe de locuire dintre care trei au fost arse și refăcute în urma fiecărui incendiu. Este de datoria noastră să arătăm chiar în stadiul actual al cercetărilor, că știrile despre incendiile pe care le-a suferit Mănăstirea Putna au fost verificate și în teren: Ceea ce pare însă că este mai important, se leagă de faptul că primul incendiu de pe teritoriul Mănăstirii Putna, din secolul al XV-lea, este mai puternic decît cel de al doilea (1484), menționat de cronici, iar cauza pentru care primul este trecut sub tăcere de izvoarele scrise va trebui explicată de cercetările viitoare.

Ceramica scrisă și de import ne dovedește că în a doua jumătate a secolului al XV-lea, și la sfîrșitul acestui secol (perioada coincide cu anii de domnie ai ctitorului Ștefan cel Mare) la Mănăstirea Putna se ducea o viață mai fastuoasă ca în alte centre de acest gen cercetate de noi, chiar dacă acestea sînt mai tîrziu construite (Proboța, Slatina, Zamca).

Ceramica scrisă descoperită aici, alături și de alte izvoare, dovedește că în secolul al XV-lea la Mănăstirea Putna avem de-a face cu un focar puternic de civilizație medievală moldovenească.

ION NESTOR, GH. DIACONU, M. MATEI, T. MARTINOVICI,
N. CONSTANTINESCU, ȘT. OLTEANU.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В СУЧАВЕ (1955) (КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Комплексные археологические исследования 1955 года в сучавском феодальном центре продолжались в течение настоящей экспедиции согласно рабочему плану, заданием которого, в первую очередь, было восстановить связь с общими линиями первоначального плана.

¹ Vezi D. Dan și E. Kozak, *op. cit.*

² Vezi I. Bogdan, *Veștile cronici moldovenesti pînă la Urechia*, București, 1891, p. 147.

Крупный масштаб раскопок последних лет обусловил необходимость проверки, общего анализа и, по возможности, фиксирования достигнутых до настоящего времени результатов с целью научного обоснования правильной ориентировки дальнейших работ. Было установлено, что конечной целью этих последних должна быть формулировка точно и обдуманно обоснованных выводов и предпосылок исторического порядка на основании тщательного анализа и сочетания предоставляемых раскопками археологических данных и наблюдений.

Само собой разумеется, что такую цель можно преследовать, лишь рассматривая археологические памятники комплекса Сучава в целом, переходя от уже известного к неизвестному и проводя работы в темпах и по линии, которые диктуются самими вопросами. Археологическим анализу и синтезу следует предоставить подобающую им ведущую роль.

В свете этих положений раскопки, по возможности, следует вести по линии тесной связи между вопросами и систематически использовать приобретенный опыт. Вытекающее отсюда неизбежное следствие — решение отказаться от частных, случайных или изолированных находок, хотя бы и сенсационного характера — было принято коллективом как обязательное условие специфического для подобных работ научно-исследовательского метода.

★

Исследования, проводимые в 1955 году сучавским коллективом, протекали следующим образом:

1. *Престольная крепость.* Возобновили исследования разреза В XIII/1954 на участке между стеной основного ядра крепости и вторым рядом стен. Были сделаны новые стратиграфические уточнения в связи с периодом пользования первым значительным разрезом Престольной Крепости (*Studii și cercetări de Istorie veche*, VI, 3—4/1955/, стр. 755 и рис. 3).

2. *Плато перед крепостью (Поле рвов).* Исследования этого сектора уточнили протяженность и направление отдельных покрывающих плато вымосток, чем была подтверждена датировка четырех из них.

Исследование середины плато (разрез III б) выявило большую горелую постройку второй половины XV века.

Богатый и разнообразный археологический материал, собранный в развалинах этой постройки, и наличие молдавского герба на изразцах внутренних помещений (рис. 2) доказывают принадлежность этой постройки к господарскому двору.

Дальнейшее исследование печей для обжига известняков выявило новые данные в связи с техникой их постройки, формой, размерами, производительностью и функционированием этих печей (рис. 3 и 4).

Были сделаны новые наблюдения в связи с системой рвов и окопов XVII века.

3. *Участок В. Кладбище.* Углублен разрез XII/1952. Исследования сосредоточились на одной постройке (рис. 5) конца XI века. Сделаны также уточнения в связи с комплексом, исследованным на площади XIX и XX (1953).

4. *Участок города.* Был пополнен и уточнен ряд вопросов в связи с последовательностью жилищных фаз этой части старого города Сучавы в XV веке (рис. 7).

5. *Западная крепость.* Во время экспедиции 1955 года в Западной крепости исследования продолжались внутри крепостной стены (рис. 8), на участке печей для обжига известняков (рис. 9 и 10) и на участке D. Были сделаны наблюдения и внесены уточнения в связи с периодом разрушения крепости, жизнью строителей крепости и способами функционирования печей для обжига.

6. *Пятра Нямы.* Продолжая исследования, начатые в 1954 году, экспедиция произвела раскопки с целью стратиграфической проверки археологических наслений близ развалин бывшего господарского двора XV века (рис. 11 и 12). Были заложены шурфы для установления линии крепостной стены господарского двора к югу и юго-западу от церкви Стефана Великого.

★

Министерство вероисповедания наметило в 1955 году ряд крупных работ по реставрации Путненского монастыря — ктиторства Стефана Великого. Для выполнения этих работ было необходимо уточнить развитие в течение времени архитектурной

структуры и внешнего вида монастыря. Ввиду археологических шурфовок, входящих в план ремонта, Министерство обратилось к Институту археологии Академии РНР. Это задание выпало на долю археологического коллектива в Сучаве. Закончив рабочую экспедицию 1955 года, коллектив немедленно приступил к предварительной разведке на площади Путненского монастыря.

Раскопки в Путненском монастыре (рис. 13—17) внесли значительные уточнения исторического характера, археологически установив важнейшие фазы существования монумента, начиная с его основания во второй половине XV века до наших дней.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

- Рис. 1. — Плато перед крепостью. Профиль северо-западной стены разреза I б.
 Рис. 2. — Покрытый глазурью наразец с развернутым изображением Молдавского герба (эпоха Стефана Великого).
 Рис. 3. — Разрез через печь для обжига М 3 из квадрата С.
 Рис. 4. — Вид печей для обжига (XV век).
 Рис. 5. — Остатки горелой постройки из квадратов В XXX и В XXXI/1955.
 Рис. 6. — План квадратов XXX и XXXI из участка В (кладбище).
 Рис. 7. — Профиль восточной стены разреза 1/1954 на городском участке.
 Рис. 8. — Западная крепость. План очагов из квадрата 10 А.
 Рис. 9. — Западная крепость. Профиль некоторых разрезов участков С и D.
 Рис. 10. — Остатки печи III для обжига (XIV века).
 Рис. 11. — Пятра Нямц. Общий план шурфовок (1955).
 Рис. 12. — Профиль северной стены разреза I А (квадрат I А).
 Рис. 13. — Общий план раскопок в Путненском монастыре (1955).
 Рис. 14. — Профиль некоторых разрезов, произведенных внутри и вне Путненского монастыря (1955).
 Рис. 15. — Вид разреза I а внутри Путненского монастыря.
 Рис. 16. — Путненский монастырь. Разрез III А. Плиточный пол второй половины XV века.
 Рис. 17. — Глазурованная расписная керамика XV века.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE SUCEAVA

(RÉSUMÉ)

Les recherches archéologiques complexes du centre féodal de Suceava ont été poursuivies au cours de la campagne de fouilles de 1955 selon un plan tendant, en premier lieu, à renouer avec les grandes lignes du plan initial.

En raison de l'extension considérable des fouilles durant les années précédentes, il a été trouvé nécessaire de procéder à une vérification et à une analyse d'ensemble, de faire le point des résultats enregistrés jusqu'ici, afin de pouvoir fixer les bases scientifiques des recherches futures et de leur imprimer une juste orientation. L'objectif final choisi était d'aboutir à des conclusions et à des hypothèses d'ordre historique, aussi précises et aussi judicieuses que possible, fondées sur une analyse minutieuse et sur la coordination des observations et données archéologiques fournies par les fouilles.

La poursuite de tels objectifs implique la nécessité de considérer dans leur ensemble les monuments archéologiques de la région de Suceava, en allant du connu à l'inconnu, selon le rythme et la ligne imposés par les problèmes à élucider et en accordant à l'analyse et à la synthèse archéologiques le rôle fondamental qui leur revient.

Partant de ces points de vue, on a trouvé nécessaire de toujours envisager les rapports des différents problèmes entre eux et de mettre méthodiquement en valeur l'expérience acquise. Comme une conséquence inévitable et comme une condition obligatoire de la méthode scientifique propre à de tels travaux, il a été convenu de renoncer aux découvertes et résultats accidentels, isolés ou partiels, quelque « sensationnels » qu'ils pussent paraître.

★

Les recherches effectuées en 1955 par le collectif de Suceava se sont déroulées comme suit:

1°. *La forteresse.* Les travaux ont été repris dans la section B XIII/1954, sur la portion comprise entre le noyau principal de la forteresse et la seconde enceinte de murailles. De nouvelles précisions stratigraphiques ont été fournies sur la période d'utilisation du premier fossé de défense du château. (Pour plus amples informations, cf., SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 755 sq. et fig. 3).

2°. *Le plateau devant le château-fort* (Champ des fossés). Dans ce secteur, les recherches ont abouti à certaines précisions sur l'étendue et la direction des différents pavages couvrant le plateau. Elles confirment les dates attribuées jusqu'ici aux quatre pavages.

Au milieu du plateau (section III b), les travaux ont mis au jour une importante construction incendiée, datant de la seconde moitié du XVe siècle. Le matériel archéologique, abondant et varié, recueilli parmi les ruines de ce bâtiment, la présence des armes de Moldavie sur les terres cuites qui ornaient les pièces du monument (fig. 2), prouvent que cette construction appartenait au Voïvode.

L'exploration des fours à chaux a fourni de nouvelles indications sur la technique de leur construction, leurs formes et dimensions, leur capacité de combustion ainsi que leur fonctionnement (fig. 3 et 4).

Enfin, de nouvelles observations ont été faites à propos du système de tranchées et de fosses de combat du XVIIe siècle.

3°. *Le secteur B (le Cimetière)*. La section XII/1952 a été approfondie et les recherches se sont concentrées sur une construction (fig. 5) de la fin du XVe siècle. Quelques précisions ont, en outre, été apportées au sujet de l'ensemble constituant l'objet des recherches sur les aires XIX et XX (1953).

4°. *Le secteur Ville*. Une série de problèmes ont pu être approfondis et précisés, lesquels se rapportent à la succession des phases d'habitation au XVe siècle, dans cette région du vieux bourg de Suceava (fig. 7).

5°. *La forteresse occidentale*. Sur ce point, les recherches de 1955 se sont poursuivies à l'intérieur de l'enceinte de la forteresse (fig. 8), dans le secteur des fours à chaux (fig. 9 et 10) ainsi que dans le secteur D. Des observations ont été faites et des précisions apportées sur l'époque de la destruction de la forteresse. Les investigations ont également porté sur la vie de ses constructeurs et sur le fonctionnement des fours à chaux.

6°. Continuant les recherches entreprises en 1954 à *Piatra-Neamț*, des fouilles de vérification stratigraphique des dépôts archéologiques ont été effectuées en 1955, près des ruines de l'ancienne résidence princière du XVe siècle (fig. 11 et 12). Des sondages ont été faits afin de déterminer le tracé du mur d'enceinte de cette dernière, au Sud et au Sud-Ouest de l'église d'Etienne le Grand.

★

Au cours de l'année 1955, le Ministère des Cultes s'était proposé de procéder à d'importants travaux de restauration au monastère de Putna, fondé par Etienne le Grand. L'exécution de ces travaux exigeait des précisions supplémentaires sur la structure architectonique et l'aspect du monument au cours des temps. C'est pourquoi, le Ministère a fait appel, par l'intermédiaire de l'I.C.S.O.R., au concours du Musée National des Antiquités de l'Académie de la R.P.R. pour effectuer les sondages qu'impliquait le projet de restauration. C'est au chantier archéologique de Suceava qu'incomba la tâche de satisfaire à cette demande. Aussi, dès la clôture de la campagne de 1955 à Suceava, entreprit-il sans délai des sondages préliminaires au monastère de Putna.

Les fouilles du monastère de Putna (fig. 13—17) ont apporté d'importantes précisions historiques; elles ont également permis d'établir archéologiquement les phases principales que le monument a traversé, depuis sa fondation, dans la seconde moitié du XVe siècle, jusqu'à nos jours.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. — Le plateau s'étendant devant le château-fort. Profil de la paroi N-O de la section I b.
- Fig. 2. — Plaque de terre cuite émaillée, aux armes de Moldavie (époque d'Etienne le Grand).
- Fig. 3. — Coupe du four à chaux n° 3 (cassette C).
- Fig. 4. — Vue des fours à chaux (XVe s.).
- Fig. 5. — Ruines de la construction incendiée (cassettes B XXX et B XXXI/1955).
- Fig. 6. — Plan des cassettes XXX et XXXI du secteur B (cimetière).
- Fig. 7. — Profil de la paroi Est de la section I/1954 du secteur Ville.
- Fig. 8. — Forteresse Ouest. Plan des foyers de la cassette 10 A.
- Fig. 9. — Forteresse Ouest. Profils des sections des secteurs C et D.
- Fig. 10. — Restes du four à chaux n° III (XIVe s.).
- Fig. 11. — *Piatra-Neamț*. Plan général des sondages de 1955.
- Fig. 12. — Profil de la paroi Nord de la section I A (avec la cassette I A).
- Fig. 13. — Plan général des fouilles du monastère de Putna, 1955.
- Fig. 14. — Profils de quelques sections exécutées à l'extérieur du monastère de Putna, 1955.
- Fig. 15. — Vue de la section I a, à l'intérieur du monastère de Putna.
- Fig. 16. — Monastère de Putna, section III A. Dallage datant de la seconde moitié du XVe siècle.
- Fig. 17. — Objets de céramique émaillée à inscriptions (XVe s.).